

Äidinkielenopettajien murreasenteet ja suhtautuminen murteita käsittelevään opetukseen

Laura Ijas
Pro gradu -tutkielma
Suomen kieli
Humanistinen tiedekunta
Helsingin yliopisto
Toukokuu 2019



Tiedekunta/Osasto – Fakultet/Sektion – Faculty Humanistinen tiedekunta		
Tekijä – Författare – Author Laura Ijas		
Työn nimi – Arbetets titel – Title Äidinkielenopettajien murreasenteet ja suhtautuminen murteita käsittelevään opetukseen		
Oppiaine – Läroämne – Subject suomen kieli		
Työn laji – Arbetets art – Level pro gradu -tutkielma	Aika – Datum – Month and year toukokuu 2019	Sivumäärä– Sidoantal – Number of pages 64 + 3 liitesivua
Tiivistelmä – Referat – Abstract <p>Tutkielmassa kartoitetaan äidinkielenopettajien käsityksiä omasta puhekielestään sekä suhtautumista oppilaidensa kielenkäyttöön. Lisäksi tutkielmassa tarkastellaan opettajien asenteita murteiden käyttöön yleisesti ja opetuskontekstissa. Lopuksi tarkastellaan myös, mitä äidinkielenopettajat opettavat murteista ja miten heidän oppilaansa suhtautuvat opetukseen.</p> <p>Aineisto koostuu vuonna 2017 kerätystä kyselyaineistosta, johon vastasi 67 äidinkielenopettajaa, ja seitsemän äidinkielenopettajan haastatteluita, joita pidettiin marraskuun 2017 ja helmikuun 2018 välillä. Kyselylomakkeen vastaajia ja haastateltavia on eri puolilta Suomea eri opetusasteilta. Tutkielmassa hyödynnetään kvantitatiivisen ja kvalitatiivisen tutkimuksen menetelmiä. Teoriataustaksi on koottu erilaisia murreasennetutkimuksia, opettajien kielen vaihteluun ja asenteisiin liittyviä tutkimuksia sekä opetussuunnitelmia.</p> <p>Äidinkielenopettajat kuvailevat omaa puhettaan eri tavoin. Monet kertovat, että puhe säilyy samanlaisena sekä vapaa-ajalla että opetuksessa, mutta joillakin puhe saattaa yleiskielistyä opetuksessa. Muutama opettaja ilmoittaa käyttävänsä murretta kuitenkin tehokkeinona opetuksessaan. Oppilaiden puhetta opettajat kuvaavat pääosin positiivisesti, kuten <i>ilmaisuvoimaiseksi</i> ja <i>rikkaaksi</i>, mutta oppilaiden kerrotaan myös kiroilevan luokassa. Haastatteluiden opettajista osa kertoo puuttuvansa kiroiluun, mutta osa sanoo, ettei kiinnitä siihen huomiota.</p> <p>Tutkimuksessa selvisi, että äidinkielenopettajat suhtautuvat yleisesti murteiden käyttöön pääosin positiivisesti. Murteiden käyttöä kuvailtiin erilaisin positiivisin kuvaavin ilmauksin. Toisen opettajan murteen käyttöön suhtaudutaan myös positiivisesti, mutta luokahuonevuorovaikutuksen ymmärrettävyyttä korostettiin monissa vastauksissa. Murteen käyttö opetuspuheessa nähtiin suureksi osaksi hyödyllisenä: se voi vaikuttaa myönteisesti opettajan identiteettiin sekä opettajan ja oppilaan väliseen vuorovaikutukseen ja siitä voi olla myös opetuksellista hyötyä. Murteen käytön haittana koettiin mahdollinen ymmärrettävyyden heikkeneminen tai opettajan uskottavuuden kärsiminen.</p> <p>Haastatteluista selvisi, että murteita käsitellään eri tavoin: niistä opetetaan perusasioita, kuten itä-länsimurrejakoa ja murrepiirteitä, joko opettajan johdolla tai itsenäisesti tehtäviä tehden. Murteista myös keskustellaan. Oppilaat suhtautuvat murteita käsittelevään opetukseen pääasiassa kiinnostuneina ja uteliaina. Osa haastateltavista teettää oppilaila tehtäviä, joissa oppilaat voivat kirjoittaa omalla puhekielellään. Kuitenkin asiatyylisiksi tarkoitettujen tekstien puhekielisyys puututaan ja oppilaille korostetaan yleiskielen tärkeyttä.</p> <p>Tutkimuksen mukaan äidinkielenopettajilla on monia mielipiteitä murteen käytöstä, mutta suhtautuminen on kuitenkin suureksi osaksi positiivista. Opettajilla on paljon pedagogista vapautta päättää opetuksestaan, mutta he ovat myös sitoutuneita noudattamaan opetussuunnitelmia.</p>		
Avainsanat – Nyckelord – Keywords sosiolingvistiikka, murreasenteet, äidinkielen opetus, opettaja, puhekieli		
Säilytyspaikka – Förvaringställe – Where deposited Helsingin yliopisto, Keskustakampuksen kirjasto		
Muita tietoja – Övriga uppgifter – Additional information		

Sisällys

1 Johdanto	1
2 Murreasenteiden ja opetuksen tutkimusta	3
2.1 Murretutkimus	3
2.2 Opettajien kielen vaihtelu ja asenteet	6
2.3 Opetussuunnitelmat	8
3 Aineistot	11
3.1 Metodina kyselylomake ja teemahaastattelut	11
3.2 Kyselyaineisto	11
3.3 Haastateltavat	14
4 Analyysi	16
4.1 Kyselyaineiston analyysi	17
4.1.1 Äidinkielenopettajien käsityksiä omasta puhekielestään	17
4.1.2 Äidinkielenopettajien murreasenteet yleisesti	22
4.1.3 Äidinkielenopettajien suhtautuminen murteen käyttöön opetuspuheessa	27
4.2 Haastatteluiden analyysi	31
4.2.1 Äidinkielenopettajien käsityksiä omasta puhekielestään	31
4.2.2 Äidinkielenopettajien suhtautuminen murteiden käyttöön koulussa ja muussa arjessa	36
4.2.3 Murteita käsittelevä opetus	43
4.3 Haastatteluiden ja kyselyaineiston vertailu	53
5 Lopuksi	56
Lähteet	62
Liite 1. Kyselylomake	65
Liite 2. Haastattelukysymykset	67

1 Johdanto

Tulevaa ammattiani miettiessäni heräsi ajatus pohtia, mitä äidinkielenopettajat ajattelevat murteista. Itselleni murteet ovat olleet yksi kiinnostavimpia aiheita äidinkielen tunneilla, mutta sitä ne eivät ole monille muille. Kuinka mielekästä siis on opettaa asiaa, joka toisia opettajia innostaa ja toisia ei kiinnosta pätkän vertaa? Oma kiinnostukseni murteiden opettamiseen olisi suuri, mutta opetussuunnitelmassa on paljon muutakin sisältöä, minkä takia murteita käsittelevään opetukseen ei ole monta oppituntia. Murteiden osuus opetussuunnitelmissa on erittäin pieni, ja opettajan oma kiinnostus aiheeseen vaihtelee runsaasti. Opettajien kiinnostuksen vaihtelu ei toisaalta ole yllätys, sillä äidinkielenopettajaksi voi tulla hyvin erilaisilla taustoilla: suomen kieli pääaineena, kirjallisuus pääaineena tai kasvatustieteen opinnot taustalla.

Olen kiinnostunut tutkimaan, vaikuttaako kielentutkimustausta äidinkielenopettajien murreasenteisiin. Äidinkielenopettajia voi helposti pitää kielen ammattilaisina, mutta kuten edellä totesin, suomen kieli ei välttämättä ole ollut opettajan ensisijainen kiinnostuksen kohde, vaan äidinkielen ja kirjallisuuden oppiaineen pariin voi tulla muitakin reittejä. Aihetta ei ole aiemmin tutkittu tästä näkökulmasta, joten tutkielmani tuo lisätietoa murreasennetutkimukseen. Opettajien asenteita murteiden käyttöä kohtaan 1950-luvulla on kuitenkin pystytty tutkimaan haastattelemalla silloin koulunsa käyneitä (ks. esim. Nuolijärvi 1986, Mielikäinen & Palander 2014: 240). Tuon ajan opettajia ei kuitenkaan ole tutkittu haastattelemalla heitä itseään, mitä mieltä he ovat olleet murteiden käytöstä, joten tutkielmani lähtökohdat ovat erilaiset.

Toisaalta opettajien kielen vaihtelua on tutkittu aiemminkin (ks. esim. Hietala 2012, Hurtig 2012), joten siihen en tässä tutkimuksessa keskity. On kuitenkin hyvä huomioida, mitä tehtäviä esimerkiksi murteen käytöllä luokassa on, sillä aineistojeni opettajat kertovat omista käsityksistään, millaista kieltä he käyttävät opetuksessaan. Vertaankin hieman aiempien tutkimusten tuloksia siihen, mitä aineistoista nousee esille. Käytän tässä tutkimuksessa äidinkielenopettajien puhekielestä lähinnä termiä *puhe*, sillä opettajat itse käyttävät monia erilaisia käsitteitä omasta puheestaan, esimerkiksi *yleiskieli*, *yleispuhekieli*, *murre* ja *puhekieli*.

Tässä tutkielmassa tutkin äidinkielenopettajien asenteita murteen käyttöä ja murteiden opetusta kohtaan. Heiltä myös kysyttiin, miten oppilaat suhtautuvat murteisiin ja murteita käsittelevään opetukseen. Vertailen kahta eri aineistoa: kyselyaineistoa sekä seitsemän opettajan haastatteluja. Kyselyaineistosta tulee tutkielmaani mukaan kvantitatiivista otetta, kun taas haastatteluaineisto syventää kyselyaineistoa kvalitatiivisin menetelmin. Tutkimuskysymyksiäni on kolme:

1. Miten äidinkielenopettajat suhtautuvat omaan ja oppilaidensa puhekieleen sekä yleisesti murteiden käyttöön?
2. Mitä äidinkielenopettajat opettavat murteista?
3. Mitä äidinkielenopettajat kertovat oppilaidensa suhtautumisesta murteita käsittelevään opetukseen?

Ensimmäinen tutkimuskysymys on äidinkielenopettajien subjektiivista näkökulmaa murteiden käyttöön, omaan puhekieleen ja oppilaiden puhetta kohtaan. En pyri analyysissäni ottamaan kantaa opettajien puheen kuvailun ja todellisen, haastatteluista ilmenevän puhekielen eroon lukuun ottamatta paria selkeintä tapausta. Oppilaiden puheeseen suhtautumisen lisäksi tarkastelen myös opettajien suhtautumista oppilaiden kirjoittamiseen: miten opettajat suhtautuvat puhekielisyyksiin teksteissä ja teettävätkö he tekstejä, joissa oppilas saa käyttää puhekieltään? Ensisijainen tavoite on selvittää opettajien asenteita ja käsityksiä omasta ja muiden puhekielestä, johon hyödynnän molempia aineistoja.

Toinen tutkimuskysymys liittyy lähinnä haastatteluaineistoon, sillä kyselylomakkeessa tätä ei kysytty. Tutkimukseni tarkoitus on selvittää, mitä kaikkea opettajat opettavat murteista ja miten niitä tunneilla käsitellään. Haluan myös tutkia, kuinka paljon opettajat oma kiinnostus murteisiin vaikuttaa opetukseen. Kartoitan, millaisia opetusmenetelmiä ja -materiaaleja äidinkielenopettajat käyttävät ja kuinka paljon murteisiin käytetään aikaa.

Myös kolmatta tutkimuskysymystä lähestyn haastatteluaineistoani analysoimalla. Oppilaiden asenteiden kuvaus on opettajien näkemystä asiasta, ei absoluuttinen totuus, sillä asiaa ei ole tutkielmassani kysytty oppilailta suoraan. Äidinkielenopettajilta kuitenkin kysyttiin, miten oppilaat vaikuttavat suhtautuvan murteita käsittelevään opetukseen, ja opettajat kertovat, millaisia kommentteja oppilailta tulee ja ovatko oppilaat kiinnostuneita aiheesta.

Tulevissa luvuissa syvennyttään tutkimukseeni ja murreasenteita käsittelevään tutkimukseen. Luvussa 2 keskitytään murre- ja luokkahuonetutkimuksiin ja tarkastellaan, mitä opetussuunnitelmissa sanotaan murteista. Luvussa 3 käsittelen teemahaastatteluja ja kyselylomaketta metodeina sekä esittelen kyselyaineistoni ja haastatellut opettajat. Luvussa 4 pureudutaan vastausten analyysiin: alaluvussa 4.1 esitellään kyselylomakkeen tuloksia, alaluvussa 4.2 käsitellään haastatteluaineistoja ja viimeisessä alaluvussa vertaillaan haastatteluja ja kyselyaineistoa keskenään. Luvussa 5 pohdin tulevaisuuden näkymiä ja jatkotutkimusmahdollisuuksia sekä omaa opetuskokemustani murteista.

2 Murreasenteiden ja opetuksen tutkimusta

Tähän lukuun kokoan tutkielmani kannalta olennaisimpia tutkimuksia ja avaan käsitteitä, joita tulen tässä tutkielmassa käyttämään. Luvussa 2.1 tarkastelen aiempaa murteita käsittelevää tutkimusta ja luon määritelmän käsitteille *puhekieli*, *murre* ja *asenteet*. Luvussa 2.2 tarkastelen opettajien kielen vaihtelua ja asenteita koskevaa tutkimusta. Luku 2.3 keskittyy opetussuunnitelmiin ja siihen, mitä niissä sanotaan murteista ja murteiden opettamisesta.

2.1 Murretutkimus

Murteita on tutkittu monesta eri näkökulmasta, mutta harvoin kielen asiantuntijoiden näkemyksiä. Tässä luvussa kartoitan murreasennetutkimuksen kenttää: millaista kansanlingvistiikka on, miten murreasenteita yleensä tutkitaan ja miten määritellään yksilön murre.

Aineistoissani on äidinkielenopettajia eri murrealueilta. Vaikka heitä on myös samoilta alueilta, he voivat kuvata kieltänsä aivan erilaisiksi. Kielen variaatio ei yleensä rajoitukaan suuriin murrealueisiin eikä välttämättä edes kaupunkeihin, vaan samassa pitäjässä voidaan puhua eri tavoin. Kullakin puhujalla on loppujen lopuksi oma lähipiirin kieltä muistuttava yksilömurteensa. (Nikanne 2002: 27.) Murteen käyttö on harvemmin kaikissa tilanteissa samanlaista. Toiset puhuvat murrettaan aina, jotkut puhuvat

yleispuhekieltä ja murretta sosiaalisten tilanteiden mukaan vaihdellen ja jotkut eivät puhu murretta ollenkaan (Koski 2002: 74).

Murrealueita voi jakaa usealla eri tavalla. Maallikoiden ja murretta puhuvan määritelmä voi erota paljonkin kielitieteellisesti määritellyistä jaoista. Jakoja voidaan tehdä ilmansuuntien, maankuntien, kaupunkien ja kuntien mukaan sekä jopa kielenainekseen pohjautuen (Mielikäinen & Palander 2014: 59–78). Uusiempien ehdotusten mukaan suomen murteissa olisi neljä pääryhmää: lounais-, länsi-, itä- ja pohjoiset murteet (mts. 54). Aineistoistani näkee, että myös äidinkielenopettajat puhuvat murrealueista kirjavasti.

Variaationtutkimuksen ja sosiolingvistiikan piirissä on aiemmin tarkasteltu, miten kielenoppaat puhuvat. Ihmiset usein ajattelevat puhuvansa eri tavalla kuin oikeasti puhuvat, ja heidän käsitystä omasta kielestään ei ole pidetty luotettavana. Viime vuosina suomen kielen tutkijat ovat tarkastelleet murreasenteita kansanlingvistiikan näkökulmasta. Kansandialektologia on kiinnostunut juuri siitä, miten ihmiset puhuvat kielestään ja millaisia havaintoja he tekevät siitä. (Routarinne & Uusi-Hallila 2008: 32.) Kansanlingvistiikka tarkastelee maallikoiden metakieltä kielestä ja murteista (esim. Mielikäinen & Palander 2014).

Kielentutkijalla on koulutuksensa ansiosta tiedossaan erilaisia tutkimusmenetelmiä ja -tuloksia, joiden avulla hän muodostaa kuvaa variaatiosta. Sen sijaan kielenpuhujalla ei normaalisti ole tieteellistä tietoa puhekielen variaatiosta ainakaan kovin laajasti eikä hänellä ole edellytyksiä ymmärtää kielen rakennetta tai variaatiota lingvistin tavoin, sillä hänellä ei ole käsitteellistä asiantuntemusta. (Vaattovaara 2009: 30.) Kielentutkijat käyttävät vakiintuneita, tieteellisiä termejä eivätkä he voi olla varmoja, mitä ilmiötä tai piirrettä ei-kielentutkija tarkoittaa, kun hän kommentoi kieltä (Palander 2010: 15). Tutkimukseni perustuu periaatteessa kansanlingvistiikkaan, mutta koska äidinkielenopettajia ei voi laskea maallikoksi kielitieteellisen taustansa takia, on tutkielmani myös askel toisenlaiseen suuntaan, jota ei ole juuri tutkittu aiemmin.

Käsitteen *puhekieli* merkitys on maallikoiden puheessa usein hyvin väljä: sitä käytetään puhetavasta yleensä, omasta puhekielestä, jostain alueellisesta muunnoksesta tai määrittelemättömästä neutraalista kielimuodosta, joka voi olla myös lähellä normitettua kieltä. Vaikka kielentutkimuksessa *kirjakieli* ja *yleiskieli* määritellään

norminmukaisiksi kielimuodoiksi, maallikoille *yleiskieli* näyttää tarkoittavan puhekieltä yleensä eli ns. yleispuhekieltä tai slanginomaista puhetapaa. (Mielikäinen & Palander 2014: 40–41.) Riippuu siis siitä, kuka puhuu, sillä eri käsitteet ovat käytössä puhujittain. Maallikoilla esimerkiksi Helsingin puhekielen nimitys vaihtelee runsaasti Helsingin tai Hesän murteesta Stadin kieleen tai slangiin (mts. 38–39). Monet kielenilmiöt, jotka maallikot mieltävät helposti helsinkiläisiksi, ovat yleensä sosiaaliselta arvoltaan ”kaupunkilaisia”, ja sama on myös toisinpäin: erityisesti isoihin kaupunkeihin mielletyt piirteet leimautuvat Helsinkiin (Piippo, Vaattovaara & Voutilainen 2016: 97–98). Helsingin puhekielen lähtökohdat ovat kuitenkin maaseudulta muuttaneiden murreväritteisessä puhekielessä ja suomenkielisen sivistyneistön puhuma puristinen suomi (Paunonen 2006: 36). On olemassa hyvin erilaisia termejä kuvaamaan samaa asiaa: *yleispuhekieli*, *puhuttu yleiskieli*, *eteläsuomalainen puhekieli*. Käsitteiden paljous kertoo siitä, että nykysuomalaista puhekieltä, josta ei erota mitään murretta, on hankala nimetä. (Mielikäinen & Palander 2014: 44.)

Usein autenttinen murteenpuhija mielletään puhujaksi, joka edustaa jollakin murrealueellaan elävää ja homogeenista joukkoa, jonka pystyy erottamaan yhteisten ominaisuuksiensa, kuten murteen, takia muiden murteiden puhujista (Piippo ym. 2016: 104). Termiä *murre* käytetään yleisimmin alueellisesta tai sosiaalisesta varieteetista. Käsitteellä *aluemurre* puolestaan viitataan puhekieleen, jota puhutaan laajajholla alueella, esimerkiksi hämäläismurteet. *Paikallismurretta* puhutaan suppeammalla alueella, joka voi olla vain yhden kunnan tai kylän kokoinen. Jokaisella kielenkäyttäjällä on myös oma *yksilömurteensa* eli idiolektinsa. (Palander 2010: 27.)

Vaikka helposti *nuorten kieli* yleistetään yhden termin alle, ei ole olemassa yhtä kielimuotoa, vaan nuoret käyttävät kieltä erilaisista lähtökohdista, erilaisissa tilanteissa ja eri tavoin (Routarinne & Uusi-Hallila 2008: 42). Usein kouluikäisen nuoren kielestä voi kuitenkin tunnistaa tämän kotiseudun, mutta saman yksilön kielessä voi esiintyä rinnan variantteja, jotka ovat peräisin eri tahoilta (Mantila 2008: 65). Nuorten kielellisen käyttäytymisen taustalla usein vaikuttavat heidän asenteensa omaa kotiseutua ja sen murretta kohtaan (mas. 73).

Asenteet omaa murretta kohtaan istuvat tiukassa, mutta muutoksiakin tapahtuu. Esimerkiksi Pirkko Nuolijärvi (1986) kuvaa, kuinka 1960-luvulla kaupunkiin muuttaneet halusivat päästä maalaisuudesta ja maalaisesta puhetavasta eroon, mutta sittemmin

omasta kotiseudusta ja sen kielimuodosta on tullut muuttajille identiteettiä vahvistava merkitys. Murre on kääntynyt muuttajalle edulliseksi asiaksi. Kun ihmiset arvioivat omaa kielenkäyttöään, heillä on usein hyvin idealistinen käsitys siitä, miten he puhuvat (Piippo ym 2016: 28). Murteiden arvostus vaihtelee, ja viime vuosikymmeninä murteita on alettu arvostaa enemmän, mikä näkyy asenteissakin. Maalaisuus voidaan nähdä jopa positiivisena asiana, eikä kaupungin ja maaseudun ero ole enää yhtä selvä. (Mielikäinen & Palander 2014: 241.) Murteen käyttö ei kuitenkaan ole kaikissa tekstilajeissa ja tilanteissa samaperusteista: jotkut ihmiset puhuvat omaa murrettaan aina, jotkut puhuvat joko murretta tai yleispuhekieltä tilanteisesti vaihdelleen ja jotkut eivät puhu murretta ollenkaan (Koski 2002: 74). Tilanteen virallisuusaste vaikuttaa puheen murteellisuuteen ja yleiskielisyyteen: ”kirjakieli” kuuluu tiettyihin yhteyksiin, kun taas murre tai muu vapaa puhekieli toisiin. Yleiskielistä puhetapaa saatetaan odottaa tietyissä tilanteissa, kuten opettajien puheessa. (Mielikäinen & Palander 2014: 232.)

Toisten murteita arvioitaessa asenteet vaihtelevat riippuen siitä, kuka arvioi kenenkin murretta. Arvioijan oma tausta vaikuttaa: samaa murretta saatetaan pitää hauskana tai ärsyttävänä riippuen arvioijan yksilöllisistä kokemuksista (Mielikäinen & Palander 2014: 80). Usein maallikoiden luonnehdinnat kielestä ovat enemmänkin kuvauksia kielen puhujista: ominaisuuksia, joita kyseisen murteen puhuja ajatellaan edustuvan. Monet käsitykset murteista pohjautuvatkin murteiden puhujia koskeviin stereotypioihin. (Mts. 94, 242.)

2.2 Opettajien kielen vaihtelu ja asenteet

Luokkahuonetilanne on usein muodollisempi tilanne kuin esimerkiksi ystävien välinen vuorovaikutus. Muodollisuudestaan ja opettajajohtoisuudestaan huolimatta luokkahuoneen vuorovaikutus on kuitenkin usein moninaista ja monitasoista niin verbaalisesti kuin nonverbaalisestikin (Leiwo ym. 1987: 44). Opettaja on vuorovaikutuksen keskiössä: hänen tehtävänä on tasapainotella opetuspuheen ja muun puheen sekä reagoida oppilaiden vuorovaikutusaloitteisiin (Vepsäläinen 2007: 176). Mielipiteet, asenteet ja tunteet näkyvät puhujan subjektiivisissa valinnoissa, joiden avulla hän kommunikoi muiden kanssa. Myös opettaja valitsee – tietoisesti tai tiedostamatta – puheelleen tyylin, jolla hän ilmaisee itseään. (Salomaa 1998: 34.) Mielikäisen ja

Palanderin (2014: 232) aineiston vastaajat ovatkin havainneet oman puhekielensä muuttuvan joko tietoisesti tai tiedostamatta oppitunnilla tai työpaikalla.

Luokkahuoneen vuorovaikutus on institutionaalista keskustelua, jonka aiheen ja suunnan opettajalla on valta päättää. Opettaja on myös auktoriteetti suhteessa oppilaaseen: hän esimerkiksi antaa palautetta oppilaiden suorituksista, korjaa näiden virheitä ja reagoi erilaisiin norminrikkomuksiin. (Saharinen 2007: 261.) Äidinkielenopettajilla oppitunti voidaan katsoa olevan murteellisuus–yleiskielisyys-akselilla yleiskielisemmässä päässä (Lappalainen 2004: 152).

Murteen käytöllä luokassa voi useita erilaisia funktioita. Murteen ja yleiskielen vaihtelun tehtävät opetuksessa ilmentävät selventämistä, toisesta diskurssista lainaamista, vastauksien merkitsemistä oikeaksi tai vääräksi sekä huumoria (Hietala 2012). Opettaja voi käyttää murretta vastaan tulevilla ongelmatilanteissa tai keskustellessaan oppilaan kanssa. Hän saattaa myös purkaa institutionaalisia rooleja murretta käyttämällä. Yleiskieli vaihtuu koodiksi opettajan korostaessa asiantuntemustaan ja ammattilaisuuttaan tai oppikirjan liittyessä luokkahuonetilanteeseen. (Hurtig 2012.) Tutkimukseni aineistoista ilmenee, että äidinkielenopettajien puhekieli ei ole välttämättä jokaisessa tilanteessa sama. Hanna Lappalainen (2004: 334) kertoo koodinvaihdon tehtävän olevan esimerkiksi se, että ilmaistaan eroa suhteessa edeltävään tai seuraavaan. Opettajalla tämä voi tapahtua yhden oppitunnin ajanakin: tehtävänannossa voidaan käyttää erilaista kieltä kuin kahdenkeskisessä vuorovaikutuksessa oppilaan välillä.

Murreasenteet koulussa olivat ennen tiukemmat ja yleiskielisyyteen pyrkivät. 1900-luvun alkupuolella koululaitos opetti toisenlaisia kieli-ihanteita kuin nykyään: silloin ajateltiin, että murteen kieli on siistiä ja omasta puhetavasta on saatettu siivota murteellisuuksia (Mielikäinen & Palander 2014: 240). 1950-luvulla koulunsa käyneet ovat kertoneet, että opettajat eivät halunneet, että murteita puhutaan oppitunneilla, vaan käytettäisiin mieluummin yleiskieltä. Vaikka tämä olikin siihen aikaan yleistä kaikkialla, opettajien oma persoonakin näkyi: yksi opettaja saattoi kitkeä oppilaistaan murteellisen puhetavan, kun taas toinen puhui murretta vapaasti ja piti omalla esimerkillään murteen puolia. (Nuolijärvi 1986: 112–113.) Tuohon aikaan tuskin oli kuitenkaan kyse murteen tietoisesta vaalimisesta, vaan hän vain sattui puhumaan itsekin samaa murretta oppilaidensa kanssa (mts. 115).

Kirjoittamisessa on oltu ankaranpuoleisia: murteella ei saanut kirjoittaa (Nuolijärvi 1986: 114). Tämä tosin on edelleen käytäntö joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta. Äidinkielen ja kirjallisuuden opetuksen yhdeksi päätehtäväksi voidaan katsoa oppilaiden valmentaminen yleiskielen käyttäjiksi. Opettajan tulee ottaa huomioon tämä tehtävä, vaikka muuten ymmärtäisikin kielen variaation merkityksen ja hyväksyisi sen laaja-alaisuuden. (Leino 2002: 363.) Voi kuitenkin käydä myös niin, että opettaja saattaa opetussuunnitelmaa seurattaessaan tulla suojelleeksi oppilaitaan liikaa tietyiltä rakenteilta ja luokan ulkopuolella käytettävältä kieleltä (Piippo ym. 2016: 231).

Nykyinen opetuksen ja koulun ammattilaisten sukupolvi on kenties kielitietoisempi kuin yksikään aiempi. Kielikäsitysten merkitys opetuksessa on arvaamattoman suuri. Se näkyy esimerkiksi siinä, millaisia lähestymistapoja painotetaan tai nostetaan esiin opettajankoulutuksessa tai opetussuunnitelmissa. (Piippo ym. 2016: 204, 210–211.) Opettaja voi olla myös kielen malli oppilaille. Lapsille ja nuorille siirtyy maailmankatsomukseen tai moraaliin liittyviä käsityksiä opettajan toiminnan kautta sitä havainnoimalla ja siihen osallistumalla. (Leino 2002: 360–361, 364.) Oppilaat saattavat myös matkia opettajaa (Tainio 2008: 154). Nykypuhesuomen runsaasta variaatiosta opettaja voi ammentaa myös sisältöä opetukseen: sen avulla hän voi havainnollistaa kielen sosiaalista luonnetta, kirjoitetun ja puhutun kielen eroja, tyyliin ja tekstilajiin liittyviä seikkoja sekä perinteisiä alue-eroja (Mantila 2008: 77).

2.3 Opetussuunnitelmat

Opettajien pedagoginen vapaus on suurta ja he saavat valita, miten opettavat keskeisimpiä sisältöjä ja mitä asioita he painottavat. Kuitenkin opettajien opetusta ohjaa erilaiset pedagogiset asiakirjat, kuten opetussuunnitelma. Opetussuunnitelmiakin on useita: yleisenä linjana on valtakunnallinen opetussuunnitelma, mutta jokaisella kunnalla ja koululla on vielä omansa, jotka perustuvat valtakunnalliseen opetussuunnitelmaan. Seuraavaksi tarkastelen, mitä opetussuunnitelmissa sanotaan murteista ja niiden opettamisesta. Vertailen, mitä muutoksia on tapahtunut edellisen opetussuunnitelman ja nykyisen välillä ja mitä yhtäläisyyksiä ja eroja perusopetuksen ja lukion opetussuunnitelmien välillä on.

Sanaa *murre* ei esiinny missään tarkastelemassani opetussuunnitelmassa kuin pari yksittäistä kertaa. Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteiden (POPS) 2004

tekstissä se esiintyy kaksi kertaa ja 2014 kerran. Lukion opetussuunnitelman perusteissa (LOPS) 2003 se mainitaan kerran ja 2015 ei kertaakaan. Taipunutta muotoa *murte-* esiintyy jonkin verran enemmän: POPS 2004 esiintymiä on 12, POPS 2014 kerran, LOPS 2003 15 kertaa ja LOPS 2015 12 esiintymää. Kuitenkaan yksikään *murre*-sanana esiintymä ei ole suomen kielen ja kirjallisuuden oppimäärässä, vaan muun muassa romanikielen ja kirjallisuuden, äidinkielenomaisen suomen ja ruotsin ja suomi toisena kielenä ja kirjallisuuden oppimäärissä.

Murteiden käsittely sisällytetään tekstiin muilla kielellisillä keinoilla. Opetussuunnitelmissa puhutaan suureksi osaksi kielen vaihtelusta, kielellisestä monimuotoisuudesta ja kielen (ominais)piirteisiin tutustumisesta. Esimerkiksi POPS 2014 (s. 292) mainitsee kielen vaihtelun vuosiluokkien 7–9 keskeisten sisältöalueiden kuvauksessa S4: ”Tutustutaan Suomen kielitilanteeseen – ja suomen kielen vaihteluun ja vaiheisiin sekä kielen ohjailun periaatteisiin. – tutustutaan suomen kielelle tyypillisiin äänne-, muoto- ja lauserakenteen piirteisiin.” Tähän voi katsoa sisältyvän puhekielen ja murteiden käsittelyn, mutta opettaja voi itse tehdä tulkinnan, mitä kielen vaihtelu hänelle tarkoittaa.

Ensimmäisillä vuosiluokilla (1–2) vasta herätetään kiinnostusta kieleen ja ”vahvistetaan kielellistä tietoisuutta tekemällä havaintoja puhutusta kielestä” (POPS 2014: 107). Seuraavilla vuosiluokilla jatketaan samaa kielitietoisuuden vahvistamista, mutta lisäksi oppilasta pitäisi ”innostaa – tarkkailemaan kieltä ja sen eri variantteja” (mts. 163). Vasta kuitenkin yläkoulun puolella (vuosiluokat 7–9) murteiden tarkastelu kuuluu opetussisältöihin selvemmin, kuten aiemmin mainitsemastani sisältöalueiden kuvauksesta S4 pystyy huomaamaan. Päättöarvioinnin kriteereissä arvosanalle 8 sanotaan, että oppilaan pitäisi osata ”kuvailla Suomen kielellistä ja kulttuurista monimuotoisuutta” (mts. 294). Tämä ilmaus jättää vielä paljon tulkinnanvaraa opettajalle, mutta todennäköisesti opettajat käsittelevät murteita ainakin jollain tasolla opettaessaan Suomen kielellistä monimuotoisuutta.

Muutoksia on tapahtunut vuoden 2004 opetussuunnitelmaan verrattuna, sillä siinä on vielä tarkkasanaisesti puhuttu murteista. Keskeisiksi sisällöiksi mainitaan esimerkiksi kielen maantieteellinen vaihtelun pohdinta: ”suomen kielen tilanteenmukaisen, sosiaalisen ja maantieteellisen vaihtelun sekä yleiskielen käytön perusteiden pohdintaa” (POPS 2004: 55). Tämä mainitaan myös päättöarvosanan 8

kriteereissä: oppilas ”tietää, että suomen kieli vaihtelee tilanteen, käyttäjän ja alueen mukaan” (mts. 57). Erityisesti sanat *maantieteellinen* ja *alue* implikoivat murteiden tarkastelua.

Lukion opetussuunnitelmassa 2015 on kurssi, jonka nimi on *Kieli, kulttuuri ja identiteetti* (ÄI2), joten on oletettavaa, että myös tällä kurssilla käsitellään myös murteita. Keskeisissä sisällöissä mainitaankin ”kielen vaihtelu ja muuttuminen” ja ”Suomen kielellinen ja kulttuurinen moninaisuus” (LOPS 2015: 43). Konkreettisesti opetussuunnitelman toteutumista voi tarkastella eri oppikirjoista. Esimerkiksi lukion oppimateriaaleista Jukola-oppikirjasarjan kurssikirjassa murteille on kaksi sivua, joilla puhutaan yleiskielestä, puhekielestä ja länsi–itä-murrejaosta (Jukola 2: 41–42). Muutos lukion opetussuunnitelmaan 2003 on isompi kuin perusopetuksessa. Ennen vastaava kurssi on ollut ÄI6-kurssi, joka oli samanniminen kuin nykyinen ÄI2. Sisällöt ovat uudessa opetussuunnitelmassa selkeämmin murteisiin viittaavat kuin ennen: ”suomen kielen muotoutuminen ja muuttuminen kansainvälisessä ympäristössä” (LOPS 2003: 36).

Lukion opetussuunnitelmaan on tulossa kuitenkin muutoksia. Opetushallituksella on käynnistynyt elokuussa 2018 lukion opetussuunnitelman perusteiden laatimisprosessin, ja tarkoitus on julkaista ne marraskuussa 2019. Opetuksen on tarkoitus alkaa elokuussa 2021. (Opetushallitus: LOPS2021-uudistus.) Tämänhetkisessä luonnoksessa (14.3.2019) äidinkielen ja kirjallisuuden oppiaineen tehtävänä lukee, että kielten opiskelulla kehitetään ”monikielistä kompetenssia, joka koostuu äidinkielten ja muiden kielten sekä niiden murteiden ja rekistereiden eritasoisesta hallinnasta (mts. 47). ”Kieli ja identiteetti” sekä ”kielen vaihtelu” mainitaan ÄI1-kurssin keskeisissä sisällöissä (mts. 51). Luonnos voi kuitenkin muuttua, mutta tällä hetkellä kielen vaihtelu sisältyy myös tulevaisuudessa lukion opetussuunnitelmaan.

3 Aineistot

3.1 Metodina kyselylomake ja teemahaastattelut

Kyselylomakkeella kerättyjä vastauksia tutkin ja analysoin sekä kvantitatiivisesti että kvalitatiivisesti. Kyselylomaketutkimuksilla saadaan usein helpommin ja nopeammin laajoja aineistoja kuin haastattelumenetelmällä. Monissa suomalaisissa opinnäytetöissä on tavallisesti kysytty omasta puhekielestä, oman kotipaikan murteesta ja sen tuntomerkeistä, muiden murteiden tuntemuksesta, nuorten kielestä, eri-ikäisten kielenkäytön eroista ja tilannevaihtelusta sekä asennoitumisesta murteisiin. (Mielikäinen & Palander 2014: 22–23.)

Aineistoni haastattelut ovat teemahaastatteluja. Analysoin niitä laadullisen tutkimuksen menetelmin ja hyödynnän myös sisällönanalyysia. Haastatteluaineiston analyysissa tarkastellaan myös identiteettejä ja subjektiaseamia. Huomio on silloin siinä, miten haastateltavat kategorisoivat puheessaan muita ja orientoituvat poissa oleviin toisiin (Törrönen 2010: 181). Mainitsen muutamia subjektiaseamia, mutta keskityn enemmän kvalitatiivisuuteen ja sisällönanalyysiin.

Myös esimerkiksi Johanna Vaattovaara on hyödyntänyt väitöskirjassaan (2009) kyselylomakkeen ja haastatteluiden yhdistämistä. Hän yhdisti lomakekyselyn ja puolistrukturoidun haastattelun, jonka yhteydessä toteutettiin myös kuuntelutesti, tutkiessaan pellolaisnuorten asenteita ja mielteitä sekä kielellistä variaatiota. Tällaista kvantitatiivisten ja laadullisten ja ylipäätään erilaisten menetelmien yhdistämistä kutsutaan triangulaatioksi. (Mts. 46.)

3.2 Kyselyaineisto

Tutkin opettajan pedagogisten opintojen seminaarityössäni (Ijas 2017) samaa aihetta kuin tässä tutkielmassa. Syvennyn aiheeseen nyt tarkemmin ja käytän silloista aineistoani vertailukohteena haastatteluaineistolle. Tässä luvussa esittelen kyselylomakkeen keruuprosessia, sen rakennetta ja siitä saatuja vastauksia pääpiirteittäin.

Keräsin maaliskuussa 2017 kyselylomakkeella (liite 1) äidinkielenopettajien vastauksia murteiden käytöstä opetuspuheessa. Jaoin kyselyn linkin Facebookissa Äidinkielen opettajain epävirallisessa ryhmässä, jonka kautta sain kaikki vastaukseni. Vastauksia tuli yhteensä 67. Lomake oli auki noin viikon ajan, mutta lähes kaikki vastaukset tulivat ensimmäisen kahden päivän aikana.

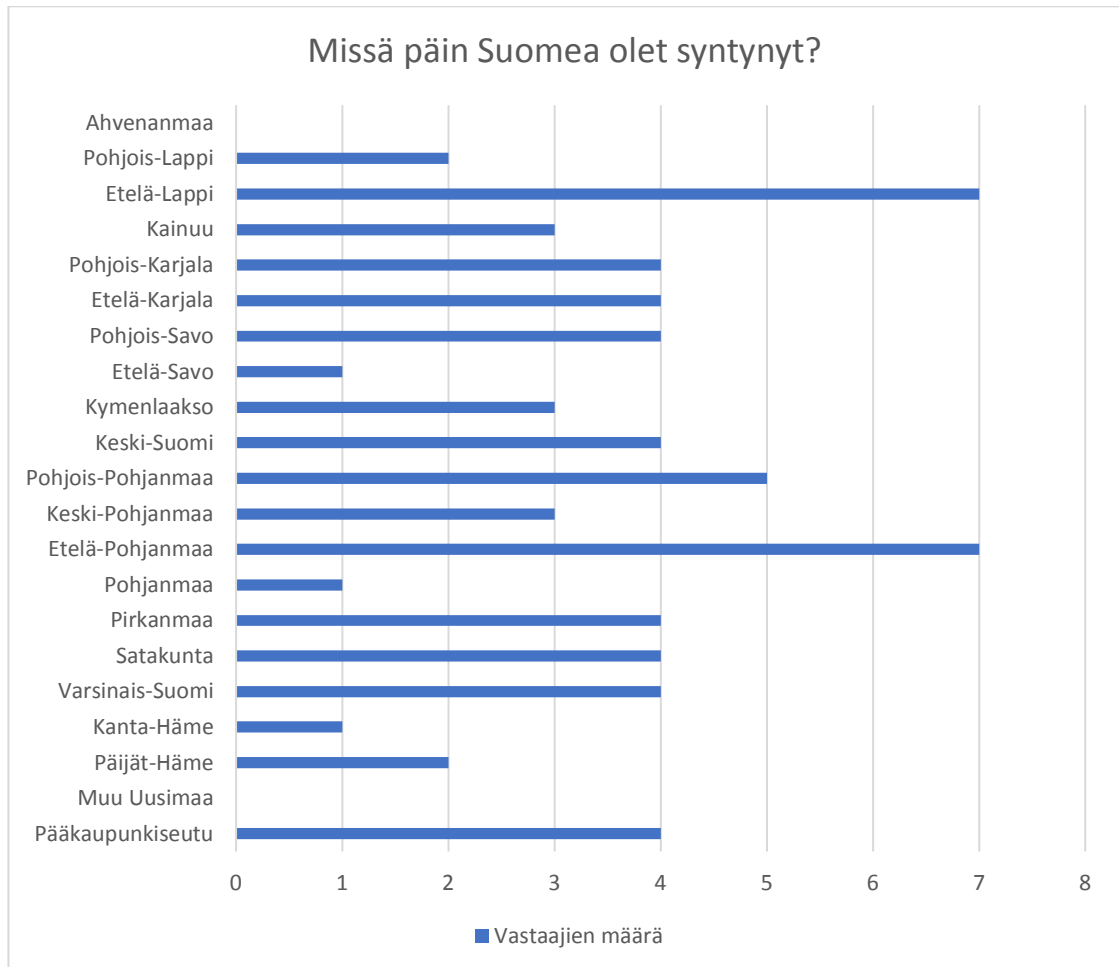
Lomakkeessa kysytään vastaajien taustatiedoista synnyin- ja asuinpaikkoja. Sen jälkeen kysymyksiä on vastaajan puhekielestä ja sen käytöstä sekä asenteista murteen käyttöä kohtaan yleisesti ja opetuspuheessa. Suurin osa kysymyksistä on avokysymyksiä, joissa vastaaja saa itse kuvata puhekieltään ja asenteitaan. Kolme kysymyksistä on monivalintakysymyksiä, joissa annetaan valmiita kuvailevia ilmauksia, joita vastaaja valitsee kuvaamaan asenteitaan murteen käyttöä kohtaan.

Vastaukset jakautuvat ympäri Suomea, mutta pääkaupunkiseutu on edustetuimpana. Vastaajien murreasenteet ovat pääsääntöisesti positiivisia riippumatta siitä, puhuuko murretta itse vai ei. Vastaajat näkevät murteen käytön opetuspuheessakin vain myönteisessä mielessä, vaikka he pystyvät myös erittelemään mahdollisia haittapuolia.

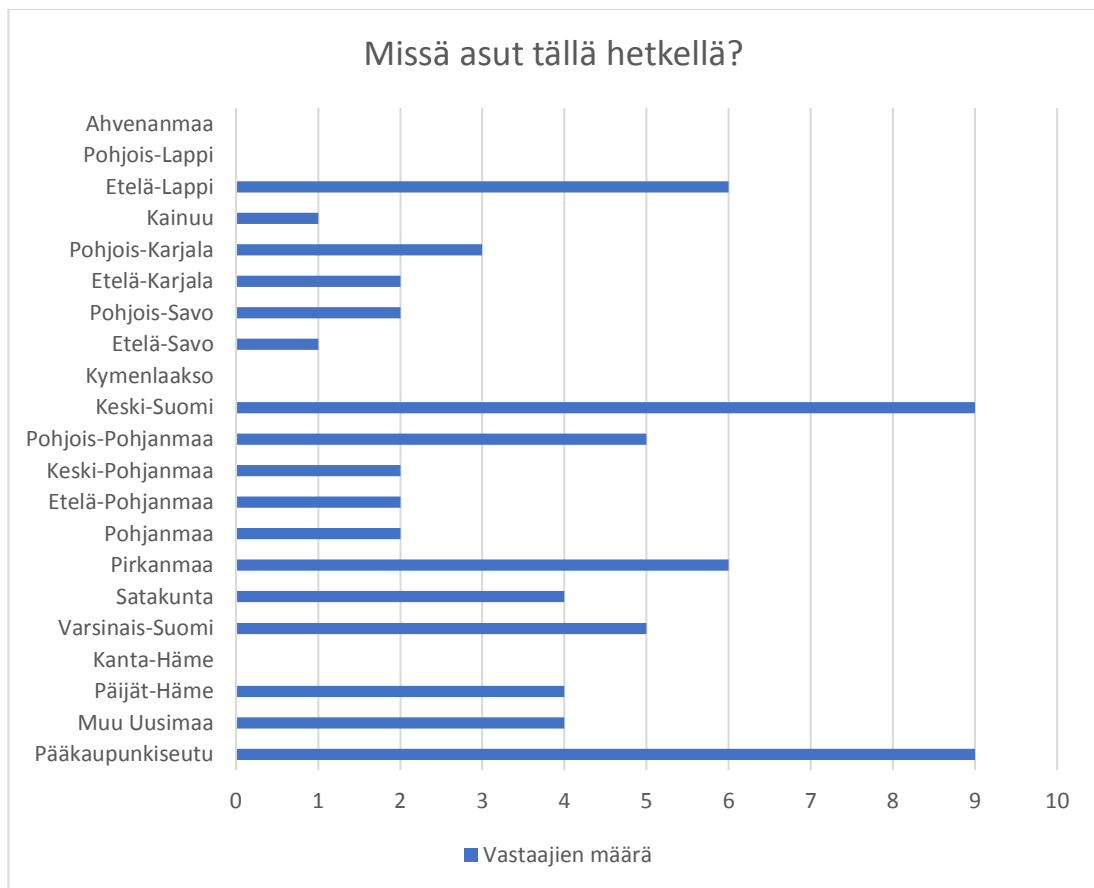
Lomakkeessa kysytään synnyinaluetta, tämänhetkistä asuinaluetta ja mahdollista muuta aluetta, jossa on asunut yli viisi vuotta. Puhun alueista, koska olen jaotellut vastausvaihtoehdot maakunnittain. Syntymäpaikalla, nykyisellä asuinalueella ja muilla paikoilla, joissa vastaaja on asunut pitkään, on todennäköisesti vaikutusta siihen, millaiseksi vastaajan puhekieli on muotoutunut. Seuraavissa diagrammeissa on esitelty vastaajien jakautuminen synnyinalueittain (kuvio 1) ja tämänhetkisten asuinalueiden perusteella (kuvio 2). Taustatietojen kysymykset ovat: *Missä päin Suomea olet syntynyt? Missä asut tällä hetkellä? Missä muualla olet asunut yli 5 vuotta?*

Kyselyyn vastanneista asui aineiston keruun aikaan vuonna 2017 pääkaupunkiseudulla ja Keski-Suomessa yhdeksän. Myös Etelä-Lappi ja Pirkanmaa ovat hyvin edustettuina kuudella vastaajalla. Asuinalueeksi vastaajat eivät ole valinneet seuraavia maakuntia: Ahvenanmaa, Pohjois-Lappi, Kymenlaakso ja Kanta-Häme. Kuitenkin näillä alueilla syntyneitä on vastaajien joukossa Ahvenanmaata lukuun ottamatta. Synnyinalueista edustetuimpia ovat Etelä-Lappi ja Etelä-Pohjanmaa seitsemällä vastauksella. Muualla Uudellamaalla kuin pääkaupunkiseudulla syntyneitä ei

puolestaan ole ollenkaan. Muut alueet ovat melko tasaisesti edustettuina sekä synnyinalueena että asuinalueena. Kuvioissa 1 ja 2 näkyvät tarkemmat vastaajamäärät.



Kuvio 1. Vastaajien synnyinalueet.



Kuvio 2. Vastaajien tämänhetkiset asuinalueet.

3.3 Haastateltavat

Tein testihaastattelurungon erästä yliopistokurssia varten, minkä jälkeen etsin haastateltavia, joilla testauttaisin kysymykset. Haastattelin kahta tuoretta äidinkielenopettajaa marraskuussa 2017, minkä pohjalta muokkasin jonkin verran haastattelukysymyksiä. Muutoksia ei kuitenkaan tullut paljoa. Viiden kokeneemman äidinkielenopettajan haastattelut järjestettiin helmikuussa 2018. Haastattelukysymykset, joita kysyin heiltä, on nähtävissä liitteessä 2.

Haastattelussa kartoitettiin aluksi äidinkielenopettajan omaa taustaa: mistä hän on kotoisin, missä hän opettaa, kuinka kauan hän on opettanut ja millaisena hän näkee puhekielensä. Sen jälkeen siirryttiin murreasenteiden kartoittamiseen. Heiltä kysyttiin, ovatko he kiinnostuneita murteista, miten he suhtautuvat murteen käyttöön opetuksessa ja yleisesti sekä miten he kuvaavat oppilaidensa puhekieltä. Seuraavaksi he kertoivat, mitä he opettavat murteista ja miten oppilaat suhtautuvat niiden opettamiseen. Lopuksi

he kuvailivat, millaisena murre näyttäytyy luokkahuoneessa: miten sen käyttöön suhtaudutaan puheessa ja kirjoittamisessa.

Seuraavaksi esittelen jokaisen haastattelun äidinkielenopettajan. Nimet on muutettu ja taustatiedoista paljastetaan vain tärkeimmät asiat anonymiteetin takaamiseksi. Haastateltavat ovat suureksi osaksi eri puolilta Suomea, mutta neljä on kotoisin Pohjanlahden perukoilta ja kaksi heistä asuu tällä hetkellä Helsingissä, jossa asuu myös kaksi muuta haastateltavaa. Opetuskokemusta on tuoreilla opettajilla ollut haastatteluhetkellä noin kolme kuukautta, mutta kokeneemmilla opettajilla kymmenestä vuodesta 23 vuoteen asti. Haastateltavat myös edustavat hyvin eri koulutusasteita: kolme opettaa yläkoulussa, yksi yhtenäiskoulussa, yksi tavallisessa lukiossa, yksi aikuislukiossa ja yksi ammattikoulussa.

Heini on tuore opettaja, joka oli haastatteluiden aikaan opettanut äidinkieltä ja kirjallisuutta kaksi ja puoli kuukautta eräällä yläasteella Länsi-Uudellamaalla. Hän on samalta paikkakunnalta itsekin kotoisin ja asui siellä ensimmäiset 20 vuotta elämästään, mutta asuu nykyään Helsingissä, jossa hän on asunut viisi vuotta. Helsingissä hän on myös opiskellut.

Teija on toinen tuoreista opettajista. Hän oli opettanut haastattelun aikaan kolme kuukautta eräässä helsinkiläisessä lukiossa. Hän on kotoisin Kemistä ja on asunut muuallakin, mutta viimeiset 15 vuotta hän on asunut Helsingissä. Hän opiskeli Keski-Suomessa pari vuotta, mutta on opiskellut myös Helsingissä.

Petteri on opettanut vuodesta 2006 lähtien eli 12 vuotta eräällä helsinkiläisellä yläasteella. Hän on syntynyt Turussa, asunut lapsuudessaan Kuopiossa ja muuttanut takaisin Turkuun. Hän opiskeli suureksi osaksi siellä, mutta muutti opintojen loppuvaiheessa Helsinkiin. Ennen Helsinkiä hän on asunut jonkin aikaa myös ulkomailla. Nyt hän on asunut Helsingissä 12 vuotta.

Noora on opettanut 10 vuotta pääkaupunkiseudulla aikuislukiossa, jota ennen hän opetti yhden lukuvuoden helsinkiläisessä yhteiskoulussa. Hän ei kuitenkaan opeta aikuisia vaan nuoria. Hän on kotoisin Etelä-Pohjanmaalta, jossa hän asui 19 vuotta, mutta on nyt asunut 18 vuotta Helsingissä, jossa hän myös opiskeli.

Seela on opettanut kolme vuotta oululaisessa yhtenäiskoulussa, mitä ennen hän on opettanut 2000-luvun alussa noin kolme vuotta Keski-Suomessa. Hän on syntynyt ja

viettänyt lapsuutensa ja nuoruutensa Oulussa. Siellä hän myös opiskeli. Hän on asunut sen jälkeen myös Keski-Suomessa ja lyhyesti Satakunnassa, mutta asuu nykyään taas Oulussa, jossa hän on nyt asunut kahdeksan vuotta.

Taru on opettanut neljä vuotta ammattikoulussa, mitä ennen hän on opettanut noin kuusi vuotta yläkoulussa. Hän on kotoisin Oulusta, jossa asui ensimmäiset 19 vuotta elämästään, ja asuu tällä hetkellä Keski-Suomessa, jossa hän on asunut 21 vuotta. Hän opiskeli Jyväskylässä.

Tiina on opettanut 23 vuotta Torniossa yläkoulussa, johon oli yhdistettynä alkuaikoina myös lukio. Sitä ennen hän opetti noin vuoden eräässä toisessa lukiossa ja ollut lyhyesti sijaisena Perä-Pohjolan opistolla. Hän on myös kotoisin Tornioista ja asunut siellä koko ikänsä lukuun ottamatta opiskelua Oulussa.

Haastatteluista käy hyvin ilmi pedagoginen vapaus: jokainen äidinkielenopettaja opettaa omalla tavallaan. Heidän persoonansa myös korostuvat, sillä jokainen suhtautuu eri tavalla omaan puhekieleensä ja murteiden käyttöön. Oppilaiden kuvailu sen sijaan on melko samanlaista: oppilaat ovat yleisesti kiinnostuneita murteista ja puhekieli sekoittuu asiatyyliseen tekstiin.

4 Analyysi

Tässä luvussa tarkastelen aineistoistani nousseita ilmiöitä: äidinkielenopettajien murreasenteita yleisesti ja opetuskontekstissa sekä murteita käsittelevää opetusta. Luvussa 4.1 tarkastelen kyselyaineistoa: millaiseksi omaa puhekieltä kuvataan, miten murteisiin yleisesti suhtaudutaan ja mitä hyötyjä ja haittoja murteen käytössä opetuksessa nähdään. Luvussa 4.2 pureudun haastatteluaineiston analyysiin ja tutkin sitä, miten äidinkielenopettajat puhuvat omasta puhekielestään, suhtautuvat murteisiin yleisesti ja opetuksessa sekä mitä ja miten murteita opetetaan ja miten oppilaat suhtautuvat siihen opettajien mukaan. Luvussa 4.3 vertailen kysely- ja haastatteluaineistoja toisiinsa ja pohdin sitä, mitkä asiat ovat yhteneväisiä ja mitkä asiat eroavat.

4.1 Kyselyaineiston analyysi

Tässä luvussa käsittelen kyselylomakkeen vastauksia. Ne reflektivat äidinkielenopettajien käsityksiä omasta puhekielestään vapaa-ajalla ja opetuksessa. Lisäksi vastaajat määrittelevät suhtautumistaan murteen käyttöön yleisesti ja opetustilanteessa. Ensiksi tarkastelen vastaajien näkemyksiä omasta puhekielestään alaluvussa 4.1.1, minkä jälkeen vertailen niitä heidän vastauksistaan ilmenneisiin murreasenteisiin luvussa 4.1.2.

4.1.1 Äidinkielenopettajien käsityksiä omasta puhekielestään

Kyselyaineiston äidinkielenopettajat jakautuvat kahteen ryhmään: niihin, jotka kokevat puhuvansa murretta, ja niihin, jotka eivät mielestään käytä murretta vaan puhuvat yleispuhekielellä. Tarkastelen tässä luvussa kyselyaineiston vastauksista, miten äidinkielenopettajat kuvaavat omaa puhettaan. Murretta käyttävät jakautuvat kahteen ryhmään: vapaa-ajan lisäksi opetuspuheessa murretta käyttäviin sekä opetustilanteessa yleiskielisempää puhemuotoa käyttäviin. Yleispuhekieltä käyttävät kertovat puhuvansa enimmäkseen samalla tavalla vapaa-ajalla ja opettaessaan.

Kyselylomake on liitteessä 1. Ensimmäisissä kysymyksissä äidinkielenopettajilta on kysytty taustatietoja: *Missä päin Suomea olet syntynyt? Missä asut tällä hetkellä?* Vastausvaihtoehdot ovat olleet alavetovalikoita, joissa vastaukseksi annettiin jokin maakunta. Seuraavaksi heiltä on kysytty, ovatko he asuneet jossain muualla yli viittä vuotta. Asetin rajaksi yli viisi vuotta, sillä en usko, että lyhyempi asumisjakso välttämättä vaikuttaisi niin paljon puhekieleen.

Kyselyn seuraavassa osassa kartoitetaan puhekielen ja murteen käyttöä. Murteen puhumista kartoittavan kysymyksen *Koetko puhuvasi jotain murretta?* vastausvaihtoehdot ovat *kyllä*, *ei* ja *en osaa sanoa*. Vastaajista suurin osa (51 vastausta) eli 76 % vastasi *kyllä*. 19 % (13 vastausta) vastasi *ei* ja 4 % (3 vastausta) ei osannut sanoa (taulukko 1).

Koetko puhuvasi jotain murretta?	määrä (n)	prosentit (%)
kyllä	51	76
ei	13	19
en osaa sanoa	3	4
Yhteensä	67	~100 %

Taulukko 1. Äidinkielenopettajien näkemys omasta murteen käytöstä.

Yksi selittävästä tekijöistä voi löytyä synnyin- ja asuinalueista. 63 vastaajaa on syntynyt Uudenmaan ulkopuolella ja 54 vastaajaa asuu tällä hetkellä muualla kuin Uudellamaalla, mikä voi selittää *kyllä*-vastauksia. 63 vastaajassa on kuitenkin niitäkin, jotka asuvat tällä hetkellä Uudellamaalla, ja 54 vastaajassa niitä, jotka ovat syntyneet Uudellamaalla. Helsingin seudun puhekieli on koostunut sekoituksesta erilaisia murrepiirteitä ja sivistyneistön käyttämää lähes kirjakielistä suomea, joihin molempiin on vaikuttanut lisäksi ruotsin kieli (Paunonen 2006: 36). Jos ajatellaan, että Helsingin seutu kattaa suuren osan Uudestamaasta, alueen puhekieli on niin sekakoosteista, etteivät välttämättä siellä syntyneet tai siellä asuneet pidä puhekieltään murteenä. Esimerkiksi Palanderin (2010: 28) tutkittavista pääkaupunkiseutulaisnuorista 30 % koki puhuvansa murretta. Uusimaa on toki laajempi alue kuin pelkkä pääkaupunkiseutu tai Helsingin seutu, eikä Palanderin tutkittavat suoraan rinnastu aineistoni opettajiin. Kuitenkin mahdollisesti samasta syystä kyselyaineistoni vastaajat, jotka ovat syntyneet tai asuvat Uudellamaalla, eivät välttämättä koe puhuvansa murretta, jos he ajattelevat murteiden olevan niin sekoittuneita tai he ajattelevat omaksuneensa ”kirjakielistä suomea”.

Toisaalta myös *ei*-vastauksia on tullut Uudenmaan ulkopuolelta. Vastauksessa ei ole pystynyt määrittelemään, kuinka kauan on asunut milläkin alueella. Tästä syystä Uudenmaan ulkopuolella syntyneet tai asuneet vastaajat ovat hyvin voineet asua vain hetken murrealueella ja asunut suuremman osan elämästään jollain alueella, jonka puhekieleen ei useinkaan liitetä *murre*-nimitystä. Esimerkiksi Mielikäisen ja Palanderin tutkimuksessa (2014: 37) tällaiseksi alueeksi mielletään Keski-Suomi ja Helsingin seutu, jonka puhekieleen tosin liitetään välillä myös nimitys *murre*. Lisäksi *kyllä*-vastauksia on pääkaupunkiseudulta kotoisin olevilta mutta muualle muuttaneilta. Kuitenkin Uudellamaalla syntyneistä tai asuneista osa on vastannut *ei*, joten sieltä kotoisin olominen voi joidenkin vastaajien kohdalla olla selitys, miksi vastaaja ei koe puhuvansa murretta, jos hän mieltää pääkaupunkiseudun puhekielen yleispuhekieliseksi tai ei ajattele sitä

murteeksi. Kaksi vastaajaa on asunut koko ikänsä pääkaupunkiseudulla, ja he eivät koe puhuvansa murretta.

Koetko puhuvasi jotain murretta? -kysymyksen jälkeen vastaajat ovat luonnehtineet vapaa-ajallaan käyttämäänsä kieltä kysymyksessä *Miten luonnehtisit käyttämäsi puhekieltä vapaa-ajallasi?* Ne, jotka kokevat puhuvansa murretta, ovat kuvanneet vapaa-ajalla puhumaansa kieltä hyvin eri tavoin. Toisilla murre kuuluu puheessa selkeästi (esimerkki 1), toiset kuvailevat sen lähinnä sävyttävän yleispuhekieltä. Myös osa *ei*-vastauksen antaneista kuvailee kieltään yleispuhekieliseksi höystettynä joillakin murrepiirteillä (esimerkki 2):

1) Savolaismurre kuuluu vapaa-ajan puheessani vahvasti. Pohjois-Karjalasta tarttui 8 vuodessa mie.

2) Mielestäni käytän melko lailla yleispuhekieltä, mutta höysteenä on murrasanaa satunnaisesti ja omaa sanastoa taajemmin.

Suurella osalla vastauksista esiintyy sama piirre riippumatta siitä, kokeeko puhuvansa murretta. Vastaajat kuvailevat käyttämäänsä kieltä joko yleispuhekieleksi, jossa ei juuri murrepiirteitä esiinny, tai melko yleispuhekieliseksi, jossa on jonkin verran paikallisia tai muualta tirtuneita murrepiirteitä. Se, kokeeko puhuvansa murretta, on siis hyvin subjektiivinen näkemys, ja kuvaus vapaa-ajan puheesta voi olla samankaltainen vaihtoehtojen *kyllä* ja *ei* vastanneiden kesken.

Seuraavassa kysymyksessä vastaajat ovat kuvailleet opetustilanteessa käyttämäänsä puhekieltä kysymyksessä *Entä miten luonnehtisit opetuspuhettasi? Käytätkö puhekieltä/murretta?* Kysymykseen *Koetko puhuvasi jotain murretta?* vastauksen *kyllä* valinneista 24 kuvaa opetuspuhettaan jonkin verran yleiskielisemmäksi tai yleispuhekielisemmäksi kuin vapaa-ajan puhettaan. Toiset kuvailevat eroa selkeäksi, toisilla ero on pieni. Monet perustelevat puheensa yleiskielisyyttä selkeydellä ja ymmärrettävyydellä, erityisesti suomi toisena kielenä -oppilaiden kanssa ja silloin, kun sisällön perillemeno on tärkeää (esimerkit 3 ja 4).

3) Toisissa pyrin puhumaan yleiskieltä tai pk-seudun puhekieltä. Murretta en juuri käytä opetuspuheessa enkä kyllä opettajainhuoneessakaan. S2-tunneilla siirryn entistä kirjakielisempään moodiin.

4) Pyrin huoliteltuun yleiskieleen huomaamattani, jotta saisin perusasian selkeästi perille – korostaakseni sisällön tärkeyttä. Kun vaihdan tehtävien ja työskentelyn ohjaukseen, puheeseen tulee puhekielisyyttä ja murteellisuuksia.

Lähes saman verran *kyllä*-vastaajista kuvaa opetuspuhettaan samanlaiseksi kuin vapaa-ajan puhettaan tai jopa murteellisemmaksi. Muutama vastaajista sanoo, että he käyttävät tietoisesti enemmän murretta (esimerkki 5). Monet kuitenkin sanovat puhuvansa samalla tavalla kuin vapaa-ajallaan, ja erot ovat lähinnä sanastollisia tai tilanteesta riippuvia (esimerkki 6).

5) Kyllä käytän murretta myös opettaessani. Joskus tietoisestikin puhun vahvemmin murteella, joskus vähemmän. Riippuu toki tilanteesta ja aiheestakin.

6) Puhun hyvin pitkälti samalla tavalla luokassa kuin vapaa-ajalla. Toki sanavalinnat ovat hieman maltillisempia, mutta murretta käytän töissäkin.

Lopuilla *kyllä*-vastaajilla opetuspuhe on joko tilanteesta riippuvia tai ei osannut oikein kuvata niin, että olisin pystynyt tulkitsemaan, puhuuko vastaaja yleiskielisemmin vai samalla tavalla kuin vapaa-ajallakin (esimerkki 7).

7) Vaihtelevasti. Olen huomannut, että ns. kielioppitunneilla puhun aika yleiskielisesti. Muutoin en hirveästi ajattele, mitä puhun. Joskus tietoisesti murrettakin.

En osaa sanoa -vastaajia on vain kolme, mutta heistä kaksi kertoo puhuvansa samalla lailla niin vapaa-ajalla kuin opetustilanteessa. Murresanoja saattaa esiintyä, mutta pääosin kieli on yleispuhekieltä. Yksi vastaaja kertoo puhuvansa murretta vapaa-ajallaan, mutta opetuksessa hän sanoo puhuvansa yleispuhekielellä murretunteja lukuun ottamatta. 11 *ei*-vastaajaa kuvaa vapaa-ajallaan käyttämäänsä kieltä samanlaiseksi kuin opetuspuhettaan. Kaksi *ei*-vastaajaa kuitenkin kertoo puhuvansa hieman yleiskielisemmin opettaessaan kuin vapaa-ajallaan (esimerkki 8).

8) Puhe on varsin samanlaista kuin vapaa-ajalla. Ehkä jonkin verran yleiskieli painottuu enemmän.

Lähes kaikki *ei*- ja *en osaa sanoa* -vastaajista asuvat tai ovat asuneet joko pääkaupunkiseudulla, Pirkanmaalla, Päijät-Hämeessä tai Keski-Suomessa tai he ovat kotoisin joltakin näistä alueista. Helsingin puhesuomessa on kerrostumia viidestä eri murrepiirreryhmästä (ks. Paunonen 2006). Marjatta Palander (2010: 66) sijoittaa *Helsingin murteen* historiallisen taustansa vuoksi hämäläismurteisiin, mutta sen voisi erottaa nykykoostumuksensa vuoksi jo omaksi kaupunkimurteekseen. Tämä voi olla yksi syy, miksi pääkaupunkiseutulaiset kyselyssäni eivät koe puhuvansa murretta. Palanderin tutkimuksensa mukaan monien mielestä Jyväskylän seudun murre on leimatonta, mutta se ei rinnastu kaikkien eteläsuomalaisten mielestä eteläsuomalaiseen puhekieleen (mts).

110). Jos keskisuomalaiset kuitenkin itse ajattelevat sen olevan leimatonta, voi olla, että vastaajani ovat siitä syystä valinneet vastauksen *ei*. Palanderin tutkimuksen informanteista useilla oli käsitys, että heidän oma puheensa on tunnusmerkitöntä (mts. 29). Itäsuomalaiset nuoret olivat aluemurteista tietoisempia kuin pääkaupunkiseudun nuoret (mts. 179). Palanderin tutkimuksen valossa voisi ajatella, että myös minun kyselyyni vastanneista osa ajattelee ehkä samalla tavalla: omaa puhetta ei mielletä murteelliseksi. Nämä eivät kuitenkaan kerro, miksi esimerkiksi pirkanmaalaiset ovat vastanneet *ei*, sillä he eivät kuitenkaan kuulu pääkaupunkiseutuun. Se vaatisi jatkotutkimuksen samoilta vastaajilta, joita on mahdotonta tavoittaa enää.

Pääkaupunkiseutulaiset ja hämäläiset kuvaavat puhettaan yleiskieliseksi tai yleispuhekieliseksi. Näitä termejä käytetään aineistossa muutenkin melko sekaisin ja suureksi osaksi samassa merkityksessä. Pirkanmaalaiset kuvaavat myös puhettaan yleiskieliseksi, mutta jossa on tamperelaisia vaikutuksia. Keskisuomalaiset kertovat käyttävänsä yksittäisiä murre sanoja mutta muuten yleispuhekieltä. On mielenkiintoista, että juuri nämä neljä aluetta ovat keränneet *ei-* ja *en osaa sanoa* -vastauksia. Kuitenkin myös *kyllä*-vastauksia löytyy näiltä alueilta, joten mitään yleistystä ei voi tehdä. *Kyllä*-vastaajat on yleisestikin ottaen vaikea jakaa alueellisesti, sillä he ovat kotoisin ja asuvat hyvin eri paikoissa toisiinsa verrattuna.

Loppuun kokoon vielä vastaajien jakautumisen murteen ja yleispuhekielen välillä taulukkoon 2. *Kyllä*-vastaajat jakautuvat kahteen: niihin, joilla vapaa-ajan ja opetustilanteen kieli on samanlaista, ja niihin, joilla opetuspuhe on hieman yleiskielisempää. Sama on yhdellä *en osaa sanoa* -vastaajalla, joka puhuu murteella vapaa-ajalla, mutta opettaessaan *ei*. Kaksi heistä puhuu vapaa-ajallaan ja opetuksessa samalla tavalla eli suureksi osaksi yleispuhekielellä. Ne, jotka vastasivat *ei*, puhuvat pääosin yleispuhekieltä kaikkialla, mutta kaksi heistä kertoo puhuvansa opetustilanteessa yleiskielisemmin. Tässä on huomattava ero yleispuhekielen ja yleiskielen välillä: todennäköisesti yleiskieli tarkoittaa heillä, etteivät he käytä esimerkiksi *mä*-muotoa tai muita puhekielisiä ilmauksia. He eivät kuitenkaan kerro siitä tarkemmin.

Koetko puhuvasi murretta?	Murre sekä vapaa-ajalla että opetuksessa	Murre vapaa-ajalla, opetuksessa yleispuhekieli(sempi)	Yleispuhekieli sekä vapaa-ajalla että opetuksessa
kyllä	23	24	0
en osaa sanoa	0	1	2
ei	0	0	13

Taulukko 2. Äidinkielenopettajien murteen ja yleispuhekielen käyttö eri tilanteissa.

Alueellisesti jakoa on vaikea tehdä, mutta karkeasti voi sanoa, että etelän vastaajat ovat kokeneet, etteivät puhu murretta vaan yleispuhekieltä. Keski-Suomenkin vastaajat ovat vastanneet, etteivät puhu murretta. Kuitenkin myös molemmilta alueilta löytyi vastaajia, jotka kokevat puhuvansa murretta. Muualta Suomesta vastanneet ajattelevat puhuvansa murretta.

4.1.2 Äidinkielenopettajien murreasenteet yleisesti

Tässä luvussa käsittelen kyselyaineistossa ilmenneitä murreasenteita. Ensin keskityn siihen, miten vastaajat suhtautuvat murteen käyttöön yleisesti ja millaisena he kuvaavat murteita. Vastaajat saivat valita valmiista adjektiiveista ja kuvailevista ilmauksista mielestään kuvaavimmat ilmaukset. Heille esitettiin väitelause *Murteen käyttö on mielestäni...*, johon he valitsivat kuvailevista ilmauksista heille sopivimmat vaihtoehdot, joiden määrää ei ollut rajoitettu. Lisäksi heillä oli mahdollisuus kertoa vielä itse, millaisena he näkevät murteen käytön. Sen jälkeen analysoin vastauksia opetuspuheessa käytettävästä murteesta. Vastaajat kuvaavat suhtautumistaan siihen, mitä hyötyä ja mitä haittaa murteen käytöstä voi olla opetustilanteessa.

Yleisesti ottaen äidinkielenopettajien suhtautuminen murteiden käyttöön on positiivista: he valitsivat myönteisiä ilmauksia kuvaamaan murteita ja näkevät murteen käytön opetuksessa lähinnä hyvänä asiana. Olin antanut 18 erilaista kuvailevaa ilmausta, joista vastaajat valitsivat ne, jotka kuvaavat heidän mielestään parhaiten murteita: *persoonallista, omaa identiteettiä vahvistavaa, tärkeää, kaunista, arvokasta, henkilökohtaista, hauskan kuuloista, kaikkialle kuuluvaa, vapaa-ajalle kuuluvaa, opetuspuheeseen kuuluvaa, muualle Suomeen kuuluvaa, tavallista, huvittavaa, vaikeaselkoista, rahvaanomaista, ärsyttävää, tyhmän kuuloista ja loukkaavaa*. Keksinkin osan ilmauksista täysin itse, mutta osaa olen nähnyt käytettävän kansanlingvistisissä

asennetutkimuksissa. Halusin mukaan myös ilmauksia, jotka määrittelisivät, kuuluuko murre kaikkialle vai onko sen käytöllä vastaajan mielestä rajoituksia.

Karkeasti ottaen kuvailevat ilmaukset pystyy jakamaan positiivisiin, neutraaleihin ja negatiivisiin ilmauksiin. Kaksi ilmausta on kaksitulkintaisia. Selvästi positiivisia kuvailevia ilmauksia on seitsemän: *omaa identiteettiä vahvistavaa, persoonallista, tärkeää, henkilökohtaista, arvokasta, kaunista ja kaikkialle kuuluvaa*. Olen värjänyt nämä taulukkoon 3 vihreällä. Neutraaleja ilmauksia on neljä (taulukossa sinisellä): *tavallista, opetuspuheeseen kuuluvaa, muualle Suomeen kuuluvaa ja vapaa-ajalle kuuluvaa*. Kaksi kuvailevaa ilmausta voidaan tulkita joko positiivisesti tai kielteisemmässä mielessä (taulukossa lilalla): *hauskan kuuloista ja huvittavaa*. Negatiivisesti tulkittavia ilmauksia on viisi (taulukossa punaisella): *rahvaanomaista, vaikeaselkoista, ärsyttävää, tyhmän kuuloista ja loukkaavaa*.

Vastaajat saivat valita niin monta kuvailevaa ilmausta kuin halusivat. Eniten valintoja eli yhteensä 58 sai *omaa identiteettiä vahvistavaa*. Vastaukset painottuvat positiivisiin ilmauksiin: 53 valitsi *persoonallista*, 47 valitsi *tärkeää*, 43 valintaa *henkilökohtaiselle*, 41 vastasi *arvokasta* ja 38 *kaikkialle kuuluvaa*. Myös muita positiivisia ja neutraaleja ilmauksia on valittu paljon, kun taas negatiivisia on valittu erittäin vähän. Esimerkiksi *ärsyttävää, tyhmän kuuloista* ja *loukkaavaa* ei ole valittu kertaakaan. Yksi vastaaja kuitenkin kokee murteen käytön *vaikeaselkoisena*, kaksi *rahvaanomaisena* ja yksi *huvittavana*. Taulukossa 3 on listattu kaikki kuvailevat ilmaukset vastausmäärineen.

Kuvaileva ilmaus	Valintamäärä
omaa identiteettiä vahvistavaa	58
persoonallista	53
tärkeää	47
henkilökohtaista	43
arvokasta	41
kaikkialle kuuluvaa	38
tavallista	33
kaunista	27
hauskan kuuloista	27
opetuspuheeseen kuuluvaa	20
muualla Suomeen kuuluvaa	6
vapaa-ajalle kuuluvaa	6
rahvaanomaista	2
vaikeaselkoista	1
huvittavaa	1
ärsyttävää	0
tyhmän kuuloista	0
loukkaavaa	0

Taulukko 3. Äidinkielenopettajien valitsemaa murteen käyttöä kuvailevat ilmaukset väitteeseen *Murteen käyttö on mielestäni...*

Erikoisinta taulukon 3 vastauksissa on murteen sijoittuminen erilaisiin konteksteihin. 38 on vastannut murteen kuuluvan kaikkialle, 20 valitsee sen kuuluvan opetuspuheeseen, kuusi sanoo sen kuuluvan muualla Suomeen ja kuusi on valinnut vapaa-ajalle kuulumisen. Moni, joka on valinnut *kaikkialle kuuluvaa*, on valinnut myös *opetuspuheeseen kuuluvaa*. Mielenkiintoista on, ettei *vapaa-ajalle kuuluvaa* ole valittu sen enempää, kun verrataan sitä kahteen muuhun *x:lle kuuluvaa* -vaihtoehtoon. Voi myös olla, että lomakkeen asettelu on hämännyt vastaajia: kuvailevat ilmaukset on jaettu kahteen vierekkäiseen palstaan (ks. liite 2), joista oikeanpuoleisen palstan ensimmäinen ilmaus on *opetuspuheeseen kuuluvaa*. Jos vastaaja on lähtenyt valitsemaan ilmauksia vasemmalta oikealle eikä ylhäältä alas, on hän nähnyt heti toisena *opetuspuheeseen kuuluvaa*. Varmuutta valintojen erikoisuuteen ei kuitenkaan ole. Jälkikäteen tarkasteltuna olisi ollut järkevämpää jättää *kaikkialle kuuluvaa* kokonaan pois, jotta vastaaja olisi joutunut valitsemaan kaikki mielestään sopivat murteen käyttötilanteet.

Vastaajilla oli mahdollisuus myös kuvailla itse murteen käyttöä avokysymyksessä. 29 vastaajaa (43 %) on kertonut vielä omin sanoin. Muutama vastaaja ei varsinaisesti kuvaa murteen käyttöä tai ei keksi valmiista vaihtoehtoista erilaista

kuvausta, ainakaan merkityksen tasolla. Näiden muutaman vastaukset liikkuvat persoonan, minuuden ja identiteetin välimaastossa, mutta ne voi laskea kuuluvan valmiisiin kuvaileviin ilmauksiin *persoonallista* ja *omaa identiteettiä vahvistavaa*. Varsinaisia uusia kuvauksia murteen käytölle on keksitty 28 ilmausta, jotka on listattu taulukkoon 4. Yhdistin joitakin käytännössä samaa tarkoittavia ilmauksia samaan kohtaan. Toiset ovat keksineet useitakin ilmaisuja ja toiset vain yhden, minkä takia vastausten määrä (33) on eri kuin vastaajien määrä.

Itse keksitty kuvaileva ilmaisu	Vastausten määrä
luonnollista / vaivaton tapa puhua	5
rikasta/rikastuttavaa	3
valinta / kielellistä repertuaaria / automaattistunut arsenaalivalikoima	3
yhdistävää	2
eloisaa/elävää	2
osoitus vahvasta kieli-identiteetistä	1
helposti seurattavaa	1
tulee ymmärretyksi	1
tavoittaa kohteen	1
uskottavaa	1
piristävää	1
ilmaisuvoimaista	1
familiääriä	1
kannatettavaa	1
tilanteesta riippuvaa	1
jään murtaja	1
osoitus kielellisestä suvaitsevaisuudesta	1
sydämen kieli	1
aluepolitiikkaa	1
osin tiedostamatonta	1
ei kuulu sivistyneeseen kielenkäyttöön	1
ei tuomittavaa	1
ei naurettavaa	1
Yhteensä	33

Taulukko 4. Miten muuten kuvailisit murteen käyttöä? -kysymykseen äidinkielenopettajien keksimiä ilmaisuja.

Suurin osa ilmauksista on positiivisia tai positiiviseksi tulkittavia. Moni vastaus korostaa *luonnollisuutta* ja omaa persoonaa ilmauksilla *sydämen kieli* ja *ilmaisuvoimaista*. Murteen käyttö koetaan myös *yhdistävänä* tekijänä: sitä kautta murre voi olla myös *jään murtaja*, *helposti seurattavaa*, *ymmärrettävää*, *uskottavaa* ja *tavoittaa kohteen*. Muutamissa vastauksissa murteen käyttö nähdään *rikkautena*. Sitä kuvataan monilla positiivisilla ilmauksilla: *kannatettavaa*, *piristävää* ja *eloisaa*. Murteen käytön voi nähdä edistävän *kielellistä suvaitsevaisuutta* ja olevan *osoitus vahvasta kieli-identiteetistä*. Positiiviseksi tulkittavia ilmauksia on 18, jotka värjään taulukkoon vihreällä. Kaikista 33 vastauksesta siis 23 on positiiviseksi tulkittavia.

Seuraavat kuvaukset ovat edellisiä neutraalimpia, monitulkintaisempia tai jopa negatiivisia. Voi olla *valinta* käyttää murretta, se voi olla osa *kielellistä repertuaaria* tai se voi olla *tilanteesta riippuvaa*. Murretta kuvataan myös sen kautta, mitä se ei ole: *ei tuomittavaa* ja *ei naurettavaa*. Eräs vastaaja pitää murteen käyttöä myös *aluepoliittisena*, jota voi pitää monitulkintaisena ilmauksena. Vastausten ainoassa selvästi negatiivissävytteisessä kuvauksessa murre *ei kuulu sivistyneeseen kielenkäyttöön*. Yksi on kuvannut avokentässä, että murteen käyttö *voi olla ärsyttävääkin*, mutta ei ollut valinnut sitä valmiista vastausvaihtoehdosta. Neutraaleiksi ilmaisuiksi tulkitsen kahdeksan vastausta, jotka olen värjännyt taulukkoon sinisellä. Yhden ilmauksen tulkitsen monitulkintaisena, joka on taulukossa liilalla, ja yhden vastauksen negatiiviseksi, joka on merkitty punaisella. 33:sta kahdeksan vastausta on neutraaleja, yksi monitulkintainen ja yksi negatiivinen.

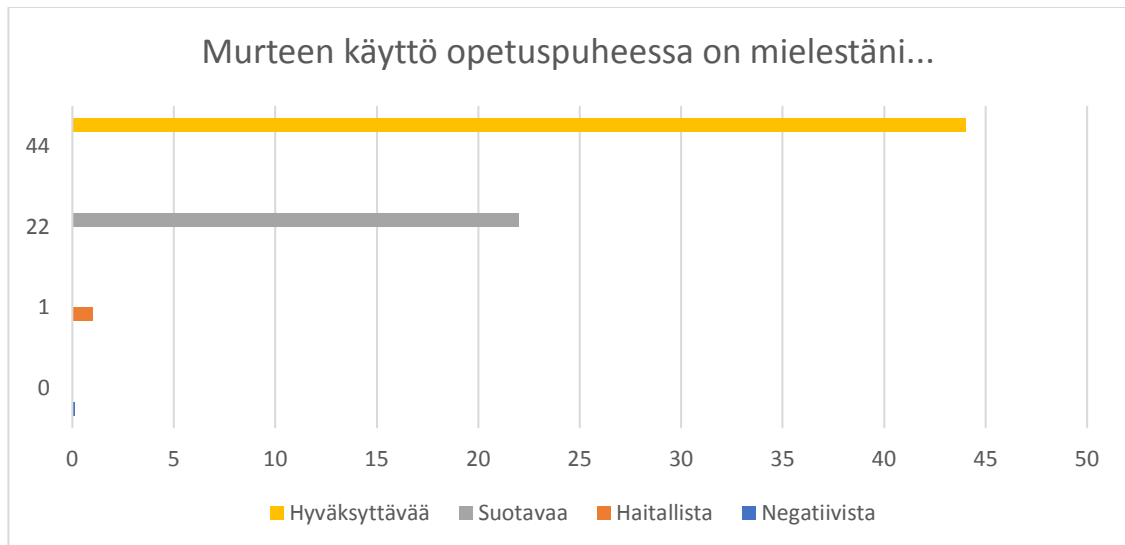
Murreasenteita voidaan tarkastella myös subjektiasemien näkökulmasta (ks. esim. Törrönen 2010): miten vastaajat asemoituvat suhteessa toisiin murteiden puhujiin. Varsinkin vastauksissa, joissa korostetaan helppoa ymmärrettävyyttä ja yhdistävyyttä, puhutaan todennäköisesti saman murteen puhujista. Myös identiteetin ja luonnollisuuden mainitseminen luo positiivista suhtautumista: murteella puhuja on oma itsensä ja luonteva. Toisaalta vastauksissa asetutaan myös eri murteen puhujia vastaan: jos puhuu eri murretta, ei välttämättä ole helposti ymmärrettävä eikä murteella puhuminen yhdistä puhujia toisiinsa. Negatiiviset kuvaukset myös asettautuvat eri murteella puhuvia tai yleisesti murteella puhuvia vastaan: kun ei puhu murteella, puhuu sivistyneesti eikä ärsytä ketään.

Kun tarkastellaan valmiiksi annettuja kuvailevia ilmauksia ja vastaajien itse keksimiä kuvauksia, on äidinkielenopettajien suhtautuminen murteen käyttöön varsin positiivista ja murteella nähdään paljon hyviä puolia. Vain yksi vastaus on selkeästi negatiivinen, ja muutama suhtautuu neutraalisti. Syynä positiiviseen jakaumaan voi olla äidinkielenopettajien kielitietoisuus ja kyselyyn vastanneiden yleinen kiinnostus murteista. Tästä puhun enemmän luvussa 5. Verrattuna maallikoiden murreasenteista tehtyihin tutkimuksiin (ks. luku 2.1) äidinkielenopettajat voivat koulutuksensa kautta nähdä murteet positiivisena asiana, sillä he käsittelevät myös opetuksessaan murteita.

4.1.3 Äidinkielenopettajien suhtautuminen murteen käyttöön opetuspuheessa

Edellisessä luvussa esiteltiin kyselyaineistossa esiintyviä murreasenteita. Seuraavaksi tarkastelen, miten murreasenteet näkyvät äidinkielenopettajien vastauksissa, joissa kuvataan murteen käytön hyötyjä ja haittoja opetuskontekstissa. Ensin vastaajat arvioivat murteen käytön hyväksyttävyyttä opetuksessa.

Vastaajat kuvaavat murteen käyttöä opetuspuheessa valitsemalla yhden adjektiivin neljästä: *suotavaa*, *hyväksyttävää*, *negatiivista* ja *haitallista*. Kuviossa 3 näkyy vastausten selkeä jakautuminen *suotavan* ja *hyväksyttävän* välillä. Enemmistö eli 44 vastaajaa (65 %) on valinnut *hyväksyttävää* ja puolet tuosta määrästä (22 vastausta, 33 %) ajattelee murteen käytön olevan *suotavaa*. Yhteensä 66 eli melkein kaikki ovat sillä kannalla, että murteen käyttö opetuksessa on jollain tavalla positiivista, sallittavaa ja hyväksyttävää. *Negatiivista* ei ole valinnut kukaan, mutta *haitallista* on saanut yhden valinnan. Vastaaja on sama, joka on kuvannut murteen käyttöä myös yleisesti sivistymättömänä.



Kuvio 3. Äidinkielenopettajien suhtautuminen murteen käyttöön opetuspuheessa.

Seuraavaksi vastaajilta kysyttiin, mitä etua murteen käytöstä voisi olla opetuksessa. Tähän kysymykseen vastasi 59 (88 %). Vastauksista erottuu karkeasti kolme kategoriaa, joihin edut liittyvät: opettajan persoona, opettajan ja oppilaan välinen vuorovaikutus sekä käytännön hyöty. Monissa vastauksissa korostetaan murteen kuulumista opettajan omaan persoonaan: murre on osa identiteettiä ja tekee opettajasta persoonallisen (esimerkki 9). Opettajan murteen käyttö luo myös oppilaille kuvaa siitä, että oman murteen käyttö on hyväksyttävää (esimerkki 10).

9) Murteen käyttö on osa opettajan persoona. En koe, että minun [on] tarpeen mennä piiloon yleispuhekielen taakse opettaessani.

10) Vahvistaa paikallisidentiteettiä, antaa nuorille mallin siitä, että murteen käyttäminen on hyväksyttävää – ei junttia tai vanhanaikaista.

Toinen opettajien vastauksista esille nouseva ajatus on opettajan ja oppilaan välinen vuorovaikutus. Kun opettaja puhuu murteella, se tekee hänestä helposti lähestyttävän ja voi lähentää häntä oppilaisiin – etenkin niihin, jotka puhuvat samalla murteella (esimerkki 11). Lisäksi murre voi vaikuttaa opetustilanteen tunnelmaan (esimerkki 12).

11) Opettaja ei jää niin etäiseksi eli suhde oppilaisiin voi olla läheisempi, jos ope uskaltaa puheenkin kautta olla oma itsensä.

12) Se tekee opetustilanteen jotenkin rennommaksi ja jopa uskottavammaksi.

Kolmantena erottuvana asiana vastauksista voi nähdä hyötyaspektin korostamisen: murteen käytöstä on käytännön hyötyä opetuksessa. Tästä hyötynäkökulmasta voi erottaa vielä kolme alaosa-aluetta. Monissa vastauksissa puhutaan kielen rikkauden ja

moninaisuuden ymmärtämisestä ja suvaitsemisesta (esimerkki 13). Oppilaat pääsevät opettajan puheen kautta myös tutustumaan murteisiin. Tämä auttaa heitä ymmärtämään kielen variaatiota paremmin (esimerkki 14). Lisäksi useassa vastauksessa puhutaan kielestä vuorovaikutuksen välineenä, joka saa aikaan keskustelua kielestä ja kiinnittää huomiota kieleen (esimerkki 15).

13) - - Haluan murteen käytöllä myös tuoda esiin murteiden arvostusta ja sillä tavalla yrittää saada myös oppilaat vaalimaan murteita.

14) Oppilaat kuulevat eri murrepiirteitä ja sitä kautta oivaltavat käytännössä, mitä kielen variaatio tarkoittaa.

15) Murre elävöittää kieltä. Siitä syntyy keskustelua ja analysointihetkiä.

Seuraavaksi kysyttiin, mitä haittaa tai ongelmia murteen käytöstä voisi olla. Kysymykseen tuli vastauksia 47 (70 %). En ole sisällyttänyt lukuun mukaan vastauksia, joiden sisällössä ei vastattu kysymykseen, kuten ”ei mitään” tai ”en osaa sanoa”, tai joissa ei puhuttu haitoista vaan hyödyistä. Yksi vastaaja kertoo haitoista edellisen kysymyksen vastauskentässä, joten hänen vastauksensa lasken mukaan.

Suurimmaksi haitaksi nousee noin 30 vastaajan mukaan ymmärtämisen vaikeutuminen. Toisissa vastauksissa se nähdään ongelmana, toisissa sitä ei koeta sellaiseksi. Voi myös olla, että kaikki ongelmat eivät liity ymmärtämiseen ollenkaan, vaan osa ongelmista liittyy siihen, ettei oppilas ole kuunnellut tai keskittynyt kunnolla tehtävänantoon tai että opettaja itse on edennyt liian nopeasti (Joutseno 2007: 192). Osa vastaajista lisää haitan nimeämisen jälkeen lieventävästi, etteivät ymmärrysongelmat ole välttämättä varsinainen haitta, vaan ne johtavat antoihin keskusteluihin (esimerkki 16).

16) Muualta Suomesta tai muista maista tulleet oppilaat eivät välttämättä tunne kaikkia murre sanoja, mutta niistäkin tilanteista tulee aina hyviä opetuskeskusteluja.

Muutamissa vastauksissa korostetaan suomi toisena kielenä -oppimäärän mukaan opiskelevien oppilaiden ymmärtämisen vaikeutumista (esimerkki 17). Jotkut pohtivat yleisesti viestin sisällön perillemeno: oppilaat saattavat jäädä kuuntelemaan murrepiirteitä eivätkä keskity siihen, mitä sanotaan (esimerkki 18).

17) S2-oppilailla voi olla vaikeuksia, varsinkin jos opettaja puhuu muun alueen murretta.

18) Kuunnellaan sitä, MITEN puhut ja tartutaan siihen, ei MITÄ puhut.

Lopuissa vastauksissa ilmenee erilaisia yksittäistapauksia, joiden yleistäminen yhden kuvauksen alle on hankalaa. Muutamissa vastauksissa haitat liittyvät vastaajien mukaan oppilaiden asenteisiin. Jos opettaja on kotoisin muualta kuin oppilaat, se voi erään vastaajan mukaan aiheuttaa ”ärsyyntymistä oppilaissa” ja toisen opettajan mukaan ”pilkkaavaa matkimista”. Erään vastaajan mukaan opettaja ”saattaa joutua naurunalaiseksi”. Joidenkin vastauksissa ongelmat liitetään siihen, millainen vaikutelma opettajan puheesta syntyy murteen käytön seurauksena. Yhden vastaajan mukaan opettajan puhe saattaa kuulostaa ”päälleliimatulta tai jopa juntilta” ja toisen vastaajan mukaan ”liian epäviralliselta, ja siten opettajan uskottavuus voi kärsiäkin”. Erään vastaajan mukaan puheesta voi tulla myös *brassailua*. Pari vastaajaa nostaa esille oppilaiden yleiskielen oppimisen: ”syytä on osata myös yleiskieli”, ”yleiskielistyminen saattaa hidastua”, ”puhekielisyyden siirtyminen asiateksteihin” ja ”kirjakielen malli voi jäädä heikommaksi”. Näistä vastauksista voi tulkita, että osa pitää murteen käyttöä yleiskielen oppimisen esteenä tai sitä hidastavana tai vaikeuttavana tekijänä.

Monet vastaukset lähtevät liikkeelle opettaja–oppilas-asetelmasta, johon kuuluu olennaisesti myös opettajan auktoriteetti suhteessa oppilaaseen ja tämän institutionaalinen roolinsa luokassa. Murteen käytön voidaan nähdä joko lieventävän tätä hierarkiaa tai korostavan sitä. Erityisesti vastauksissa, joissa puhutaan murteen käytön tekävän opettajasta helposti lähestyttävämmän ja uskottavamman tai tilanteesta rennomman, murteen käyttö voidaan nähdä hierarkkista asetelmaa kaventavana tekijänä. Kuitenkin eri murretta puhuvan opettajan murteen käyttö taas saattaa tehdä asetelmasta selvemmän, kun oppilas ei ymmärrä opettajaa, hän saattaa ärsyntyä tai opettaja muuttuu näiden silmissä epäuskottavammaksi.

Kaiken kaikkiaan äidinkielenopettajien suhtautuminen murteen käyttöön opetuspuheessa on positiivista ja siinä nähdään paljon enemmän hyötyjä kuin haittoja. Hyötyinä nähdään esimerkiksi opettajan persoonan ja identiteetin korostaminen, opetukseen liittyvät käytännön hyödyt sekä opettajan ja oppilaan välisen vuorovaikutuksen parantuminen. Toisaalta viimeiseen liitetään myös yksi haitoista: ymmärrettävyys voi kärsiä. Muiksi haitoiksi mainitaan muun muassa viestin perillemenon ja yleiskielen oppimisen vaikeutuminen sekä oppilaiden negatiiviset asenteet opettajan murretta kohtaan. Kuitenkin monissa vastauksissa korostetaan sitä, että murteen käytöstä on enemmän hyötyä kuin haittaa ja mahdolliset haitatkin saa käännettyä opetustilanteeksi ja keskusteluksi. Alueellisesti vastaukset jakautuvat tasaisesti, ja sekä

murteen puhujat että ne, jotka eivät koe puhuvansa murretta, ovat keksineet sekä hyötyjä että haittoja. Äidinkielenopettajien positiivinen suhtautuminen yleisesti murteisiin heijastuu myös murteen käyttöön opetuspuheessa.

4.2 Haastatteluiden analyysi

Tässä luvussa tarkastelen haastattelun satoa ja pureudun haastateltavien näkemyksiin kielestään, opetuksestaan ja oppilaistaan. Alaluvussa 4.2.1 keskitytään haastateltavien käsitykseen omasta puhekielestään ja pohdin haastatteluiden pohjalta paikkakunnan vaikutusta. Seuraavassa luvussa 4.2.2 haastateltavat kertovat yleisesti murreasenteistaan sekä yleisesti että opetuskontekstissa. Peilaan haastatteluissa ilmenneitä asenteita kyselyn vastauksiin. Viimeisessä alaluvussa 4.2.3 tarkastellaan murteita käsittelevää opetusta: mitä kaikkea äidinkielenopettajat opettavat murteista ja millaisia asenteita luokkahuoneessa on murretta käsittelevää opetusta kohtaan. Samassa luvussa käsittelen myös äidinkielenopettajien käsityksiä oppilaidensa puhekielestä ja heidän suhtautumistaan murteen käyttöön luokassa.

4.2.1 Äidinkielenopettajien käsityksiä omasta puhekielestään

Haastateltavien taustat ovat erilaiset: osa on kotoisin samasta paikasta, mutta asuu tällä hetkellä eri paikoissa, ja toisinpäin. Kaksi on kotoisin Oulusta, yksi Kemistä, yksi Tornioista, yksi Turusta, yksi Kuortaneelta ja yksi Kirkkonummelta (ks. luku 3.3). Haastateltavia ei valitettavasti ole ollenkaan Itä-Suomesta, joka jää nyt puuttumaan haastatteluaineistostani. Tällä hetkellä neljä asuu Helsingissä, yksi Oulussa, yksi Torniossa ja yksi Muuramessa. Asuinpaikka vaikuttanee heidän puheeseensa jonkin verran, mutta silti jokaisella on oma yksilöllinen tapansa puhua, mikä on monien vaiheiden summa.

Helsingissä asuvien puhekieltä leimaa sama piirre: puhe on melko yleispuhekielistä ilman kovin leimallisia piirteitä. Kukaan ei kuitenkaan sano puhuvansa vain Helsingin puhekieltä, vaan kaikki myös eksplikoivat, että puheessa on joitakin piirteitä omalta synnyinalueelta (esimerkki 19).

19) Petteri: [- -] varmasti mun kielessä on jotaki vaikutteita siitä Turun alueen kielestä kuitenkin

vanhemmat on turkulaisia ja näin, ja mä oon siel asunu ja opiskellu. ööh, ja varmasti tästä niinku pääkaupunkiseudun yleiskielestä ja puhekielestä on.. nyt tarttunu paljon kanssa ku työskentelee nuorten kanssa ja on asunu täällä jo toistakymmentä vuotta

Kukaan Helsingissä asuvista ei kuitenkaan ole syntynyt Helsingissä, joten on odotuksenmukaistakin, että haastateltavat nostavat esille oman synnyinalueen piirteiden säilymistä. Toisaalta kaupunkikielelle, tässä tapauksessa Helsingin puhekielelle, on ominaista suuri sisäinen vaihtelu, koska väestörakennekin on heterogeenistä (Paunonen 2006: 14). Erityisesti Heini, Teija ja Petteri kuvaavat puhettaan yleispuhekieliseksi, joka on lähellä Helsingin seudun puhekieltä ja oman synnyinalueen piirteet ovat tasoittuneet. Kemistä kotoisin oleva Teija kertoo käyttävänsä persoonapronominia *mää* eikä *mä* tai *mie*. Mielenkiintoista on, että haastattelussa hallitseva pronomini on kuitenkin *mä*. Etelä-Pohjanmaalta kotoisin oleva Noora puolestaan kertoo, että ollessaan toisen murretta puhuvan seurassa alkaa itsekkin puhua murteella (esimerkki 20):

20) Noora: mun puhekieli on... (1.2) no se on hyvin kahtiajakoista, siinä mieles et niinku.. ku mä oon Helsingissä ni mulla mu puheessa on vähemmän murrepiirteitä, ja voi joskus siältä l- lipsahdella mukaa. sitte kun, mä olen jonkun murrehenkilön vaikutuspiirissä... ja, esimerkiks Etelä-Pohjanmaalla tai mul on täällä sukulaisia ni hirviän leviää rupiaa tulemaa

Nooran puhe on siis Helsingissä ollessaan sellaista, jossa ei ole paljon murrepiirteitä, mutta toisen murretta puhuvan seurassa murre kuuluu selkeänä puheessa. Tässä näkyy ympäristön vaikutus, joka on muuttanut muualta muuttaneiden puhetta.

Taru on ainoa, joka asuu aivan eri suunnassa kuin muut haastateltavat, Keski-Suomessa. Hän on kuitenkin samalta seudulta kotoisin kuin kolme muutakin haastateltavaa eli Perämeren perukoilta. Mielenkiintoista on, että ne, jotka ovat muuttaneet pois sieltä, puhuvat mielestään yleiskielisemmin kuin ne, jotka asuvat vieläkin siellä. Vaikka Oulun murre on melko leimallista, Taruun se ei ole tarttunut, vaikka hän siellä on kasvanutkin. Hän kokeekin, ettei puhu oikein mitään murretta ja että hän puhuu yleiskieltä, jossa murre ei näy. Hän kuvaa Keski-Suomea ”puhtaan kielen kehdoiksi”, joka ei ole murretta tai ainakaan yhtä näkyvää kuin Oulussa, joten se ei ole vaikuttanut häneen niin paljon (esimerkki 21). Tällainen ajatusmaailma tukee myös kyselyaineiston vastauksia, joissa Keski-Suomen vastaajat ovat kokeneet, etteivät puhu murretta (ks. luku

4.1.1). Vaikka monet mieltävät Jyväskylän seudun murteen leimattomaksi, se ei kuitenkaan rinnastu eteläsuomalaiseen puhekieleen (Palander 2010: 110).

21) Taru: niin siis sehän nyt on se (se tommone) puhtaan kielen kehto että siellä.. ei oo murretta tavallaa tai siis niin semmosta näkyvää varsinkaa ku jossai Oulussa. että se nyt ei ainakaa.. niinku päässy vaikuttaan sitten taas niinku.. voimakkaasti siinä mielessä et olis tullu tilalle joku, joku vahva murre sitte

Kaksi haastateltavista asuu edelleen samoilla paikkakunnilla pohjoisessa kuin missä he ovat syntyneet. He kuvaavat puhettaan murteelliseksi, mikä kuuluu myös haastatteluissa. Molemmat sanovat puhuvansa paikkakuntansa murretta, Seela kertoo puhuvansa pohjoispohjalaista Oulun murretta ja Tiina Tornion murretta. Seela on asunut välissä Keski-Suomessa ja Satakunnassa, mutta murre ei ole siitä muuttunut, kuten hän esimerkissä 22 ilmaisee:

22) Seela: sikäli.. on että oma murre on syvään juurtunu, eikä.. siihe ko on vaikuttanu sitte se että oon oon.. käyny käyny muualla, ei ei oo mil- muualla olemisilla ei oo ollu vaikutusta

Seela on asunut myös muualla, mutta muualla asuminen ei ole vaikuttanut hänen murteeseensa. Muuttajan murre usein säilyy, jos on mahdollista puhua murteella muiden kanssa (Nuolijärvi 1986: 124–125). Seelalla on todennäköisesti ollut mahdollisuuksia tähän sekä jos hän on kokenut murteen osaksi identiteettiään, sen säilyminen on todennäköisempää (mts. 130). Tiina puolestaan ei ole asunut kuin opiskeluidensa ajan Oulussa ja muuten asunut pelkästään Torniossa. Hän sanoo puhuvansa muresävytteisesti, mutta tilanne vaikuttaa. Hän käyttää murretta kuitenkin vaihtelevasti (esimerkki 23).

23) Tiina: [- -] riippuu tietenkin tilanteesta eli nyttienki tämälai ko on vähä tämmönen epä..luonnollinen tilanne puhua - - mutta, kyllä mie.. ossaan murteen ja käytän sitä.. vaihtelevasti

Vaikka Tiina sanoo, että epäluonnollinen tilanne, kuten haastattelu, vaikuttaa siihen, miten hän puhuu, ei puhe ole kuitenkaan murteetonta. Voi olla, että jonkun toisen kanssa puhuessa Tiinalla on enemmänkin murrepiirteitä ja haastattelutilanteessa niitä on ollut vähemmän, mutta yleispuhekieliseksi se ei muuttunut. Kieli ei olekaan kahdeksi erillaiseksi palaseksi jaettavissa (murre ja yleispuhekieli), vaan sen voi nähdä jatkumona: ”puhtaan” murrepuheen lievempi versio on murteenulkoista vaikutusta sisältävä

murrepuhe, josta edetään murreväritteisen paikallispuhekielen kautta yleispuhekieleen (Koski 2002: 52).

Tilanteisesta vaihtelusta haastatteluissa edetään opetuspuheen ja vapaa-ajalla käytetyn kielen eroihin. Kaikki haastateltavat kertovat käyttävänsä melko samanlaista kieltä luokassa kuin vapaa-ajallaankin. Heini, Noora ja Seela kuitenkin sanovat puhuvansa luokkatilanteessa hieman yleiskielisemmin tai vähemmän murteellisesti (esimerkki 24). Noora kuitenkin kertoo käyttävänsä murretta välillä tehokeinona (esimerkki 25). Samaa sanoo myös Teija: hän käyttää joskus murretta ollakseen vakuuttavampi.

24) Seela: ninkun.. ehkä ehkä se mur- murtellllisuus.. vähenee, jonkun verran. [- -] mutta kyllä mää pyrin, siis joissaki tilanteissa jo ihan ihan semmosen niinku seikkaperäsyyn valossa niinku hyvin semmosen niinkun.. niinkun.. sel- selkeään yleiskieleen, seiskaluokkalaisten kanssa enemmän, ysiluokkalaisten kanssa vähemmä et mää koen että niinkö mitää enemmän he on niinkö... tasavertasia minun kanssa, ni sitä enemmän mää voin käyttää murretta

25) Noora: toki se on.. si- silleen koros..tetun yleiskielistä, siälä luokassa. mutta joskus saatan tehokeinona käyttää.. tahallani murretta

Noora kertoo esimerkiksi sen, että hän kokee ilmauksen *olokaa hilijaa* tehokkaammaksi kuin yleiskielisen version samasta ilmauksesta. Murteella usein voikin olla lieventävä tehtävä: murteen käyttö tasoittaa opettajan ja oppilaiden roolien eroja (Hurtig 2012: 46).

Heini, Noora ja Seela korostavat myös tilanteen merkitystä: Heini mainitsee, että riippuu käsiteltävistä asioista, millaista kieltä hän käyttää. Myös Noora sanoo, että aiheiden takia tulee väkisinkin yleiskielisempää puhetta. Seela puhuu yleiskielisemmin 7.-luokkalaisten kanssa kuin 9.-luokkalaisten kanssa (ks. esimerkki 24). Tällaista yleiskielen käyttöä tukee esimerkiksi Hurtigin (2012) havainto siitä, että yleiskieli valikoituu koodiksi muun muassa silloin, kun opettaja korostaa asiantuntijuuttaan, opettaa tukeutuen oppimateriaaliin tai vaikkapa selkeyttää tehtävänantoa.

Teija, Petteri, Taru ja Tiina käyttävät luokassa melko samanlaista kieltä kuin vapaa-ajallaankin. Petteri kuitenkin sanoo myös, että hänen opettajapersoonansa on erilainen verrattuna esimerkiksi persoonaan, millainen hän on ystäviensä kanssa, mutta ei kuitenkaan yritä puhua yleiskielisemmin. Teija kertoo hidastavansa puhetta, mikä hänellä tapahtuu luontaisesti, kun hän selittää jotakin asiaa. Taru ja Tiina kertovat puhuvansa

samalla tavalla opetuksessaan ja vapaa-ajallaan, mutta Taru sanoo kiroilevansa enemmän vapaa-ajallaan. Tiina sanoo karsivansa *h:n* päältä puhumista, sillä se on vähentynyt hänen puheestaan muutenkin ja oppilaat välillä naureskelevat asialle (esimerkki 26).

26) Tiina: [- -] mutta kyllä niinko välillä oppilaat naureskellee mulle että ku kyl (mi) välil tullee hoon päältäki puhuttua ihan niinkö.. saan- mikä nyt onki (tietysti).. alethaanpa nyt töihin tai nytten.. lopettakaas(ko) ne höpöötukset että... nuotti on täysin niinkö tämä tämän peräläisten nuotti mutta sitte, ja sanasto.. mutta lähinnä se mitä ninko karsii varmaan luokkatilanteessa on se hoon käyttäminen ja, on se ny vähentyny muutenki omasta puhekielestä [- -]

Tiina ei siis puhu aivan samalla tavalla vapaa-ajalla kuin luokassa, mutta *h:n* karsiminen puheesta on tietoinen valinta. Varsinkin jos oppilaat välillä naureskelevat *h:n* käytölle, sen vähentäminen pitää oppilaiden fokuksen opetuksessa eikä opettajan puheessa (vrt. esimerkki 18).

Taru ja Seela kertovat käyttävänsä sivistyssanoja tai ”ylätyylistä sanastoa”, mikä hämmentää välillä oppilaita. Taru sanoo sen olevan hänelle ominaista ja luontevaa, ettei itse välttämättä huomaa, jos opiskelija ei ymmärräkään. Hän sanoo myös, että selittää asioita muutenkin välillä monimutkaisesti ja ettei oikein osaa sanoa niitä yksinkertaisesti. Seelakin sanoo käyttävänsä ylätyyliä mielellään, välillä kiusallaankin. Tämä on ehkä yksi osoitus opettajan institutionaalisesta ja hierarkkisesta roolista luokassa: kun opettaja pystyy käyttämään tietoisesti sivistyssanoja tai ylätyylistä kieltä, se korostaa eroa siihen, että oppilaille todennäköisesti kieli ei ole vielä niin kehittynyt, että he pystyisivät samaan.

Kaikilla haastatelluilla äidinkielenopettajilla on kuitenkin oma persoonallinen tapansa puhua. Synnyin- ja asuinalueet vaikuttavat puheeseen, mutta myös opettajan luonne ja persoona vaikuttavat, millaista kieltä hän käyttää. Luokkatilanteessa osa puhuu aivan samalla tavalla kuin vapaa-ajallaankin, mutta tilanne ja opetettavat aiheetkin vaikuttavat siihen, millaista kieltä he käyttävät luokassa. Toiset saattavat käyttää selkeyden vuoksi yleiskieltä, ja toiset käyttävät tarkoituksella murretta eräänlaisena tehokeinona. Oma käsitys voi olla kuitenkin erilainen kuin millaista puhetta opettaja oikeasti tuottaa. Kokoan taulukkoon 5 asuinpaikan mukaan, missä tilanteissa haastateltavat kokevat puhuvansa murteella.

Asuinpaikka	Koen puhuvani murteella...			
<i>pääkaupunkiseutu</i>	...vapaa- ajalla	...opetuksessa	...tilanteen mukaan / yksittäisiä piirteitä	Puhun yleispuhe- kieltä
Heini				x
Teija			x	x
Petteri				x
Noora		(x)	x	x
<i>Pohjois-Suomi</i>				
Seela	x	x		
Tiina	x	x	x	
<i>Keski-Suomi</i>				
Taru				x

Taulukko 5. Äidinkielenopettajien käsitys puheensa tilanteisesta vaihtelusta.

Haastateltavien puhekieltä olisi mielenkiintoista tarkastella tarkemmin ja verrata haastatteluissa ilmaistuja käsityksiä heidän todelliseen kielenkäyttöön. Tutkimukseni painopiste on kuitenkin murreasenteissa ja -käsityksissä, eikä aineistokaan anna tähän mahdollisuutta. Äidinkielenopettajat kuitenkin kuvailevat puhettaan melko todenmukaisesti ainakin sen mukaan, mitä haastatteluäänitteistä voi kuulla. Merkittäviä eroja haastattelupuheen ja heidän kuvailemansa puheen välillä en pysty havaitsemaan, mutta yhden haastateltavan kohdalla kuitenkin kuulee selkeän eron käsityksen ja todellisen kielenkäytön välillä.

4.2.2 Äidinkielenopettajien suhtautuminen murteiden käyttöön koulussa ja muussa arjessa

Kiinnostus murteisiin vaihtelee äidinkielenopettajien välillä. Suurin osa haastateltavista on kiinnostuneita murteista, yksi suhtautuu neutraalisti niihin ja yksi ei ole erityisen kiinnostunut niistä. Suhtautuminen toisen ihmisen käyttämään murteeseen riippuu tilanteesta: toisen opettajan puheessa se on haastateltavien mielestä yleisesti ottaen hyväksyttävää (vrt. lukuun 4.1.3), mutta joissakin asiakaspalvelutilanteissa tai politiikan puheessa murteen käyttö voi olla jopa ärsyttävää. Oppilaiden puheeseen suhtaudutaan lähinnä positiivisesti.

Kaikki muut haastatellut äidinkielenopettajat paitsi Petteri ja Taru ovat kiinnostuneita murteista ainakin jossain määrin. Äidinkielen ja kirjallisuuden oppiaine on laaja kokonaisuus, joten on selvää, ettei jokaisella äidinkielenopettajalla ole välttämättä samoja kiinnostuksen ja intohimon kohteita. Ne, jotka itsekin puhuvat murteellisesti, ovat olleet jo opiskeluaikoina kiinnostuneita murteista. Esimerkiksi Tiina kertoo tutkineensa murteita opiskellessaan ja tehnyt pro gradunsakin Ala-Tornion murteen säilymisestä.

Murteista kiinnostuneet kertovat esimerkiksi kuuntelevansa muiden puheesta, miten joku ihminen puhuu ja mistä tämä on mahdollisesti kotoisin (esimerkki 27).

27) Noora: tykkään niinku.. miettiä et miten sit tää sanotaan, esim, mur- tai niinku jos tulee joku sellane kielenpiirre mitä ei omassa murteessa oo ni mielellään niinku jotenki vähä pohtii sitä että, mites tää menee ja, näin

Erilaisten murrepiirteiden kuunteleminen on murteen puhujille ominaista: heistä on kiva kuunnella murteita ja vertailla omaa murretta muihin murteisiin (Nuolijärvi 1986: 121). Nooran lisäksi myös Heinin ja Teijan mielestä on mukava kuunnella murteita. Heini kertoo esimerkiksi, että hänestä on hauska jutella murretta puhuvan kanssa. Kaikin puolin murteista sanotaan erilaisia positiivisia ilmauksia – myös niiden suusta, jotka eivät ole murteista erityisen kiinnostuneita: *omaperäistä, ihanaa kuulla, rikas osa kieltä, kiinnostavia ilmiönä, kuuluu persoonaan, osa identiteettiä*.

Haastatteluista nousee kuitenkin ilmi myös huoli murteiden häviämisestä. Teija sanoo, että pääkaupunkiseudulle muuttaneiden murre katoaa yleiskielen vaikutuksen alla (esimerkki 28). Myös Seela sanoo, että osa hänen ystävästään on hylännyt murteensa ja aiemmin hänestä tuntui siltä, että murteet olivat häviämässä. Hän kuitenkin mainitsee huomanneensa, että nykyään julkiset henkilöt puhuvat murteella. Hän toivookin ihmisten käyttävän enemmän murretta (esimerkki 29).

28) Teija: ihanaa että on, on murteita ja sääli että ne kaikki pikkuhiljaa.. haipuu pois, ihmiset muuttaa tähä pääkaupunkiseudulla. mm, nii täällä se sitte ki- tulee se k- yleiskieli nii vahvasti sitte

29) Seela: ja, mää oon niinkö jotenki nähny sen vaiheen jolloin murteet oli vähän niinkö häviimässä, mä.. ilolla paan merkille sitä että, n- nykyset julk(kikset)... niinkun mi- mielellään puhuu murretta. [- -] se on se on kuitenkin niinku äidinkieli, se on niinku.. se, se sun oma, mää toivosin että sitä

käytettäis enkä mää ehkä nää, mikä kohta o mihi se ei kuulu

Huolta murteiden häviämisestä on ollut aiemminkin, mutta esimerkiksi 1980-luvulla todettiin edellisten vuosikymmenten huolen murteiden katoamisesta olleen vahvasti liioiteltua (Nuolijärvi 1986: 121). Harri Mantila (1997: 6) toteaa samaa, että vaikka alueelliset erot ovat ehkä lieventyneet, on samalla syntynyt uusia puhekielen variantteja, jotka poikkeavat toisistaan samalla tavalla kuin mikä tahansa vanha murre. Voi kuitenkin olla, että haastateltavat tarkoittavatkin murteiden katoamisella juuri alueellisten erojen lieventymistä.

Petterin suhtautuminen murteisiin on melko neutraalia. Hän näkee murteiden edut, mutta korostaa yleiskielen tärkeyttä. Hän arvostaa murteita ja ajattelee niiden olevan tärkeä osa kieltä, mutta yleiskieli on myös hyvä hallita ja se on tärkeä työkalu (esimerkki 30). Murteet kiinnostavat häntä ilmiönä, mutta ne eivät ole ”hänen juttunsa”, johon hän käyttäisi aikaa. Opiskeluaikana hän ei muista olleensa mitenkään erityisen kiinnostunut murteista, vaan on suhtautunut niihin neutraalisti.

30) Petteri: no, murteet on tietysti ihan ninku rikas osa kieltä [- -] nin niin, kyl mä oon ihan totta kai sitä mieltä et onha se hieno juttu et, et ihmisil on se henkilökohtane tapa puhuu. ööh, mut et sit on myös todella tärkeätä että... et meil on, on on kuitenkin tämmöne ninku yleinen.. yhteinen... viestinnän kieli mikä mitä ninku kaikki ymmärtää (ainaki) kohtuullisen hyvin

Petteri ajattelee yleiskielen olevan viestinnän kieli, joka on kaikille yhteinen. Yleiskieltä voikin pitää neutraalina kielimuotona, mutta lähinnä kirjallisissa käyttökonteksteissa ja muodollisemmissa puhetilanteissa (Piippo ym. 2016: 26).

Myöskään Taru ei ole erityisen kiinnostunut murteista, mutta hänellä on niihin kuitenkin sopiva kiinnostus (esimerkki 31). Opiskeluaikoina hän ei ole kiinnittänyt murteisiin juurikaan huomiota. Hän kokee oman synnyinpaikkansa murteen rumana eikä ole erityisen innostunut Turun murteestakaan. Palanderin (2010: 133) kansanlingvistisessä tutkimuksessa ilmenee, että Turun murretta pidetään maallikoiden keskuudessa yhtenä rumimmista murteista.

31) Taru: mut joo ei ole mitään erityistä rakkautta murteisiin mut että, niinku, sillä tavalla semmone.. sopiva kiinnostus niinku, että ei se niinku.. iha... ja no joo myönnetään et seki että ehkä opetuksessaki enemmän saattaa mennä vähän näihi.. stereotypioihin

niinku näistä... ööh murteen puhujist- tai siis niistään sanoppa niinku mikä se nyt on siis niinku heimoista tai siis näin, ehkä enemmän ku.. mun niinku oikeestaa kii- niinku että varsinaisesti funtsis oikeesti sitä kieltä sinänsä

Maallikoidenkin kuvailut kertovat yleensä siitä, mihin murteissa kiinnitetään huomiota ja millaisia vaikutelmia ne herättävät. Murteiden vertailuun vaikuttaa usein arvioijan oma tausta. (Mielikäinen & Palander 2014: 79–80.) Taru kertoo, että opetuksessaankin hän saattaa keskittyä stereotypioihin murteen puhujista, mikä on yleistä myös maallikoiden luonnehdinnoissa (Piippo ym. 2016: 94).

Taulukossa 6 kokoon vastaukset sen perusteella, kuinka moni on kiinnostunut murteista, suhtautuu niihin neutraalisti tai ei ole erityisen kiinnostunut murteista. Viisi haastateltavaa on kiinnostunut murteista, yksi on opiskellessaan tehnyt pro gradunsakin siitä. Yksi suhtautuu neutraalisti: hän näkee murteen hyvät puolet, mutta ne eivät ole hänen juttunsa. Yksi taas ei ole erityisen kiinnostunut murteista, mutta niihin on kuitenkin sopiva kiinnostus.

Kiinnostus murteisiin	Määrä
on kiinnostunut	5
neutraali suhtautuminen	1
ei ole kiinnostunut	1

Taulukko 6. Äidinkielenopettajien kiinnostus murteisiin.

Toisten opettajien puheessa murteen käyttö nähdään joko positiivisena tai yleisesti hyväksyttävänä asiana. Monessa vastauksessa korostuu, että murre kuuluu identiteettiin tai persoonaan, ja jos yrittäisi puhua jotain muuta kuin omaa kieltään, se voisi tehdä opettajasta etäännyttävän tai epäuskottavan oppilaiden silmissä. Haastateltavat kertovat tämän vaikuttavan myös opetukseen itseensä (esimerkki 32). Kaikki haastatellut näkevät opettajan murteen puhumisessa jotain positiivista.

32) Noora: mun mielestä opettaja.. opettajan työ on hirveen vahvasti.. persoonatyötä et mä- sitä tehään omalla persoonalla töitä [- -] et se että miten puhuu, ni mummiest se on niin iso osa persoonaa et jos sitä jotenki kauheesti lähtee karsimaan, nii sillen siinä ei oo vapaasti siinä tilanteessa, ja sillen.. se niinku vaikuttaa siihen työn tekemiseen

Äidinkieli ja sen omiksi koetut piirteet ovatkin osa ihmisen identiteettiä, mikä selittää osaksi puhujien viha–rakkaussuhdetta omaan kieleensä (Haakana & Mäntynen 2002:

310). Vastapainoksi osa haastateltavista sanoo, että viestin pitää kuitenkin mennä perille ja opettajan pitää pystyä käyttämään myös muuta rekisteriä (esimerkit 33 ja 34). Tämän kaltaiset ajatukset liittyvät todennäköisesti siihen, että yhtenä koulun tehtävänä nähdään yleiskielen mallin antaminen oppilaille ja heidän valmentamisensa yleiskielen käyttäjiksi (Leino 2002: 363–364).

33) Heini: jossaki eri paikkakunnalla jos oppilaat puhuu samaa murretta niin eihän siinä sillo oo varmaan mitään ongelmaa mut jos opettaja puhuu eri murretta ku oppilaat niin sillo saattaa just tulla niitä.. väärinkäsityksiä tai et ei ymmärrä jotaki ja, et siin- niinku siinä mielessä tietysti opetus.. puheessakin pitäis käyttää sitä yleiskieltä kuitenkin sellasissa asioissa missä just opetetaan jotakin asiaa mutta muuten voi sit puhuu ihan, ihan miten huvittaa

34) Seela: murteen käyttö on täysin ookoo, mut, ni- kunhan se ei oo niinku ainoa rekisteri joka on käytössä [- -] et et täytyy olla täytyy pystyä niinkööh.. korrektiin muuhun kieleen ku... tai et si- sitä pitää osata myös käyttää, ja sitä pitää myös tarjota niinku oppilaille

Heini ei kuitenkaan näe ongelmaa silloin, kun oppilaat puhuvat samaa murretta, mutta jos opettajalla on eri murre, väärinkäsityksiä voi ilmetä. Hän kuitenkin sanoo, että yleiskieltä olisi hyvä käyttää opettaessa jotakin asiaa, mikä liittyy todennäköisesti samaan ymmärtämisongelmaan: kun puhuu yleiskieltä, on opetuksessaan selkeä. Tähän luultavasti myös Seela viittaa sillä, ettei murre voi olla ainoa rekisteri, vaan oppilaille pitää tarjota myös ”korrektia muuta kieltä” kuin pelkästään murretta.

Muissa tilanteessa kuin opetuksessa murteen käyttö on tilanteesta riippuvaa. Kaikilla äidinkielenopettajilla on omanlaisensa näkemys asiasta. Esimerkiksi Seela ilahtuu, kun hän kuulee julkisuuden henkilöiden käyttävän murretta (ks. esimerkki 29), kun taas Taru, Tiina ja Noora ajattelevat murteen käytön politiikassa olevan omituista. Noora kuitenkin lisää, että jos kyseessä on vaikkapa poliitikon parisuhdehaastattelu, on tilanne aivan eri. Puhelinmyyjien savon puhuminen ärsyttää muun muassa Tiinaa ja Tarua (esimerkki 35). Heini nostaa esille asiakaspalvelutilanteesta sen, että pitää puhua sillä tavalla, että kaikki osapuolet ymmärtävät toisiaan. Tiinan mielestä kaupan kassamyyjän murteen käyttö voisi olla jopa hauskaa.

35) Taru: no esimerkiks nyt vaikka joku puhelinmyyjä joka vääntää savvoo ni se ei niinku.. se on iha vastareaktio sit kyllä et jotenki se vaikuttaa, v- vaikka hän olis aidosti sitä en.. tiiä mut siis niinku et se tuntuis

sitte päälleliimatulta että ehkä tommoset
asia..tilanteet on sit kuitenkin..

Yleisesti ottaen on siis täysin henkilöstä kiinni, miten murteen käyttö koetaan. Äidinkielenopettajan ammatti ei välttämättä liity näihin kokemuksiin mitenkään, vaikka murteet kiinnostaisivatkin.

Haastateltujen opettajien murreasenteita voidaan tarkastella samalla tavalla subjektiasemien näkökulmasta kuten kyselyaineistonkin vastauksissa. Erityisesti opettajan ammatti vertautuu muihin ammatteihin, missä tilanteessa voi tai on sallittua käyttää murretta. Opettajan puheessa murteen käyttö nähdään lähinnä positiivisena ja osana persoonaa ja jos opettaja puhuisi jotain muuta kuin omalla tyyllillään, se voisi tehdä opettajasta oppilaiden silmissä epäuskottavan tai etäännyttävän. Kuitenkin kaikkiin muihin ammatteihin tätä samaa ajatusmallia ei sovelleta. Asiakaspalvelussa tai politiikassa murteen käyttö voi olla omituista tai jopa ärsyttävää. Kuitenkin osa haastateltavista pitää kaikissa ammateissa lähtökohtia samana: murteen kuuleminen on ilahduttavaa tai kaikkien osapuolten pitää ymmärtää huolimatta ammatista.

Äidinkielenopettajilta kysyttiin myös suhtautumista oppilaiden puheeseen. Kukaan opettajista ei käsitellyt aihetta murteen käytön hyväksyttävyyden näkökulmasta, vaan vastauksissa nousee esille muita kielenpiirteitä, joihin opettajat kiinnittävät huomiota. Oppilaiden puheessa kiinnitetään huomiota erityisesti kiroiluun ja sen sallimiseen ja nuorisokieleen ja -sanastoon. Lähtökohtaisesti haastattelemani äidinkielenopettajat puhuvat joko saman murrealueen murretta tai oma puhekieli on muuttunut lähemmäs nykyisen asuinalueen kieltä, joten varsinaisia murteesta johtuvia ymmärrysongelmia opettajan ja oppilaiden välille ei ole tullut.

Hanna Lappalaisen (2008: 90) mukaan nuorten slangi-ilmaukset ja kiro sanat kuuluvat lähinnä vapaamuotoisiin tilanteisiin, joissa keskustellaan omien ikätovereiden kanssa, ja vanhempien kanssa tai esiintymistilanteissa kielenkäyttö on virallisempaa. Taru kuitenkin nostaa esille tilanteen, jossa hänen opiskelijansa on kiroillut opettajalle lähettämässään viestissä. Opettajaa ei välttämättä koeta niin etäiseksi tai vanhaksi ihmiseksi, jonka kanssa käytettäisiin virallisempaa kieltä. Nuori puhuja voi muovata sanan- ja tyylivalinnoillaan tilanteen muodollisuusastetta ja osallistujien roolia haluamaansa suuntaan (mas. 91).

Heini, Teija, Noora ja Taru kertovat oppilaidensa kiroilevan luokassa. Heini ja Taru yrittävät toisinaan puuttua siihen ja pyytävät siivompaa kieltä, mutta pyynnöt eivät aina vaikuta oppilaiden puheeseen (esimerkki 36). Teija ja Noora eivät rupea kiroilua karsimaan tai kieltämään, vaan kertovat sallivansa sen käytön luokassaan (esimerkki 37). Teijasta on kiinnostavaa kuulla, missä kohdassa tapahtuu koodinvaihto. Noora puolestaan kertoo, ettei alatyylisiä kieltä juuri käytetä ja jos käytetään, se jopa korostuu.

36) Taru: myöskin siis puheessa tosiaa että eii, siis se vittu on iha kä- käypä välimerkki ja ninkun... jotenki, ja siis toki si- siellä sitä koitan niinkö suitsia, mutta ei se nyt niinku.. se että mää sanon että hei nyt vähä siivompaa kieltä ni ei se niinku.. tietenkää vaikuta

37) Teija: eh monilla nuorillaha on vaikka vittu se on joka toine sana, en mä en mä sis mu- mä oon niinku, jotenki must se o.. mul ei o mitään, mitää intohimosta suhdetta siihe sanaan, mä en niinku kiinnitä siihe huomiota, ja, ja tota, e- eikä mul o mitää semmost et ninku mun luokassa ei vaikka sais kiroilla [-] must se on enemminki kiinnostava kuulla, et missä kohassa se koodi sit vaihtuu

Tarun vastauksesta ilmenee, että nuoret käyttävät kirosanoja usein ja välimerkin omaisesti: tämä tarkoittaa luultavasti sitä, että nuoret lopettavat lauseita kirosanoihin ja kiroilua on joka välissä. Samaa tarkoittaa myös Teija, jonka mukaan nuorten joka toinen sana on ”vittu”, eli nuorten puheessa kiro sanat toimivat täytesanoina ja merkitsevät mahdollisesti lauseenrajoja.

Opettajat tekevät havaintoja myös siitä, miten oppilaat käyttävät slangia tai muuta nuorten kielelle ominaista sanastoa. Esimerkiksi Heini, Petteri ja Taru sanovat oppilaidensa käyttävän nuorisoslangia. Petteri sanoo nuorten kielen olevan rikasta ja ilmaisuvoimaista, mutta korostaa jälleen myös yleiskielen hallitsemisen tärkeyttä (esimerkki 38). Taru puolestaan sanoo, että nuorten puhe ei ole kovin monimuotoista, sillä sanavarasto on suppea.

38) Petteri: nuoriso puhuu niinkun niinku hienosti ja, tai sit silleen että nuorten kiel- kieli on niinku rikasta ja ilmasuvoimasta, ja totaah, ja... ja sit kuitenkin niinku nuoret mummiest hyvin ymmärtää sen että.. et, et tavallaan et on hyvä hallita myöski.. sitte semmonen tietynlainen niinku yleiskieline puhuminen

Petteri puhuu yleiskielen hallitsemisen puolesta, mutta ymmärtää myös variaation tärkeyden. Yläkoulun puolella normatiivisen yleiskielen opetus on saattanut

marginalisoida variaation, mutta nykynuorison kielellinen kokemus on niin laaja, että variaation käsittely kielijärjestelmää laajentavana asiana on mahdollista ottaa huomioon (Mantila 2008: 78).

Itsekin murretta käyttävät opettajat taas kiinnittävät huomiota oppilaiden murteen käyttöön: Noora sanoo muresanojen olevan virkistävää kuunneltavaa, kun joku sattuu olemaan jostain muualta muuttanut. Seela kertoo nauttivansa, kun joku oppilaista puhuu oikein rehevää murretta. Tiina kommentoi lyhyesti, että jokainen hänen luokassaan saa puhua sillä tavalla kuin haluaa, mutta hän on huomannut, että oppilaiden puhe on yleiskielistynyt aiemmasta. Moni opettajista sanoo, ettei esimerkiksi esitelmän pitämisessä vaadi yleiskielen käyttöä, vaan oppilaat saavat puhua kuten haluavat.

Äidinkielenopettajien suhtautuminen murteen käyttöön riippuu tilanteesta ja murretta käyttävästä henkilöstä. Kiinnostus murteista ei juuri vaikuta asenteisiin, missä tilanteessa on sopivaa käyttää murretta. Oma murteen puhuminen ei myöskään vaikuta siihen, että joissakin tilanteissa murteen käyttö voidaan kokea ärsyttävänä, kuten esimerkiksi puhelinmyyjän puheessa. Suurin osa suhtautuu positiivisesti toisten opettajien käyttämään murteeseen, mutta osa haastateltavista korostaa sitä, että ymmärrettävyys ei saa kärsiä ja pitää hallita myös toisenlainen rekisteri. Nuorten puheen opettajat kokevat mielenkiintoisena: slangisanat ja ilmaisuvoimaisuus tekevät kielestä rikasta. Kiroilemiseen suhtaudutaan kahtiajakoisesti: osa kiinnittää siihen huomiota ja pyrkii korjaamaan kielenkäyttöä, kun taas osa ei kiellä kiroilua luokassaan. Itsekin murretta käyttävät kiinnittävät huomiota myös oppilaidensa murteen käyttöön ja nauttivat kuullessaan sitä. Äidinkielenopettajien murreasenteet rakentuvat siis monesta eri osasta ja jokaisen tausta ja kiinnostuksen kohteet ovat erilaiset, joten kukaan haastattelemistani opettajista ei suhtaudu murteen käyttöön samalla tavalla kuin toinen.

4.2.3 Murteita käsittelevä opetus

Äidinkielenopettajien oma kiinnostus murteisiin varmasti vaikuttaa siihen, miten paljon ja millä tavalla murteita käsitellään opetuksessa, mutta myös opetussuunnitelmat ohjaavat käsittelemään niitä ainakin jonkin verran (ks. luku 2.3). Haastattelemieni opettajien murteita käsittelevän opetuksen eroihin vaikuttaa myös se, että opettajia on yläkoulusta, lukiosta ja ammatilliselta puolelta, joiden opetussuunnitelmatkin ovat erilaisia. Murteiden käsittelyssä näyttäisi haastatteluiden perusteella olevan paikkakuntakohtaista vaihtelua,

sillä oppilaiden kielenkäyttö vaikuttaa siihen, miten murteita lähestytään. Käsittelen tässä luvussa, mitä ja miten opettajat opettavat murteista, miten oppilaat suhtautuvat opetukseen ja miten oppilaat pääsevät käyttämään omaa puhekieltään koulutehtävissä.

Yläkoulussa opettavat haastatelluista opettajista Heini, Petteri, Seela ja Tiina, joten heitä sitoo samanlainen opetussuunnitelma. Heini ja Petteri opettavat pääkaupunkiseudulla, Seela ja Tiina Pohjois-Suomessa. Tiinalla on eniten opetuskokemusta ja Heinillä vähiten, vasta muutama kuukausi haastatteluhetkellä. Kaikilla on hieman erilainen tapa käsitellä murteita, mutta osalla on myös joitain samanlaisia menetelmiä käytössä opetuksessaan.

Heini on näyttänyt oppilailleen murrevideoita, joista oppilaat yrittävät tunnistaa, mistä murteenpuhuja on kotoisin. Murteiden tutkimisen materiaaleja hän ei erittele, mutta hän sanoo, että oppilaat tunnistelevat murteita. Seela käyttää apunaan Särnä-kirjasarjan yhdeksäsluokkalaisten oppikirjaa ja omia lisämateriaalejaan. Hän kertoo käsittelevänsä murteista perusasioita (esimerkki 39). Tiina sanoo, että hän käsittelee murteita yhä vähemmän ja vähemmän ja on ensimmäisinä vuosinaan pitänyt murteista kokeitakin. Hän kuitenkin kertoo opetuksestaan, että he ovat tutkineet murteita erilaisten esimerkkimateriaalien kautta (esimerkki 40). Petteri sanoo käyttävänsä Jyväskylän yliopiston murre-sivustoa murteiden esittelyyn. Luulen hänen tarkoittaneen *Meillä päin Suomea* -sivustoa, joka on Jyväskylän yliopiston kielikeskuksen ylläpitämä sivusto.

39) Seela: ööh meil on siis Särnän, Särnän tota kirjasarja ja siinä on aika kiva... kiva öh kiva ja laaja ja monipuolinen kokonaisuus on tää, tää niinko.. suomen kielen kehitys ja m- ja maailman kielet, sielä nyt murteitaki sivutaan (1.8) eh aika, aika perus, perusjutut, itä-länsimurteitte jako ja murte-murteijen piirteitä.. käyään

40) Tiina: että varmaan räpästään kevväällä, jollaki lailla et lähinnä mie oon kattonu ne.. ööhh mikä on se puhelinmainoksen tämä.. nollasatasataa ku ne soittaa eri murteilla ollaan katottu niitä, sitten just tuo opettaja joka tässä käväsi niin on yhdessä ollaan niinkö hommattu nämä eri kaikki murre-Akut ja muuta, eli niitten kautta sitte tutkittu että mitenkä.. murteet.. m- mitenkä missäki murteessa sanotaa ja minkälaisia piirteitä sielä on

Petteri ja Seela kertovat tuovansa opetukseen mukaan myös puhekielen ja yleiskielen vertailua. Petteri sanoo, että he puhuvat kielten vaihtelusta ja niiden eroista. Seela puolestaan sanoo, että oppilaiden kanssa katsotaan esimerkiksi uutisia, joista saadaan

mallia yleiskieleen. Tämä liittyy kuitenkin kirjoittamiseen, joten palaan tähän myöhemmin tässä luvussa.

Heini ja Petteri kertovat käyvänsä opiskelijoiden kanssa paljon keskustelua murteista. Heini kertoo, että he keskustelevat, mitä stereotypioita murteen puhujiin liittyy ja miten murre vaikuttaa identiteettiin (esimerkki 41). Petteri puolestaan korostaa nimenomaan keskustelua; oppilaiden ei tarvitse muistaa murrepiirteitä, vaan tärkeämpää on, että he ymmärtävät murteet ilmiönä. Hän kertoo keskustelewansa oppilaiden kanssa murteiden katoamisesta, kielen muutoksesta ja oppilaiden omista kokemuksista (esimerkki 42).

41) Heini: [- -] ja sitte puhuttu jonkin verran ehkä myös tämmösistä niinku stereotypioista, mitä liittyy eri murrepuhujiin ja, siihen että onks murre tärkeätä identiteetille ja tämmösiä asioita

42) Petteri: ööh, ja pohditaan esimerkiksi sellasta niinku että, et, et kun, kun murteet ei oo ei o nykyään enää.. niin vahvoja ku ne oli ninku aikasemmin vaik joskus sata vuotta kaks sataa vuotta sitte, et mist se johtuu, ja, ja monesti ihan niinku oppilaslähtöisesti lähetään ninku purkamaan sitä et mitkä ne syyt niinku vois olla ja... [- -] öö ja sit me keskustellaan siitä että.. et johtaaks tää sit siihen että niinku murteet kokonaan katoaa, [- -] ja sit keskustellaan siit että.. miten oppilaat niinku kokee tän että, että totaah.. et kuinka paljon se niinku eroaa just täst Helsingin kielestä tai sitte yleiskielestä, ja, ja huomaako he niinku niitä kielen.. tai murteen niinku.. piirteitä [- -] ja sit mehä keskustellaan siitä että niinku et, että niinku... tun- onk heil sukulaisia vaikka tai ystäviä joissain muil paikkakunnilla ja... ja kokeeko he.. niis puhutaan... kuitenkin eri tavalla

Samantyylistä opetusta yläkoulun äidinkielenopettajien kanssa on myös lukion opettajilla Teijalla ja Nooralla. Teijalla on Heinin tapaan haastatteluhetkellä vasta muutaman kuukauden kokemus opetuksesta, Nooralla puolestaan useampi vuosi. Teija on ehtinyt haastattelun ajankohtaan mennessä opettamaan vasta yhden vanhan opetussuunnitelman mukaisen ÄI6-kurssin, jonka yhtenä sisältönä murteet ovat perinteisesti olleet (LOPS 2003: 36). Noora nostaa myös esille vanhan ja uuden opetussuunnitelman erot: ennen murteisiin palattiin peruskoulun jälkeen vasta viimeisellä pakollisella kurssilla, kun taas uuden opetussuunnitelman myötä ne tulevat jo toisella kurssilla (esimerkki 43). Sisältö on kutakuinkin sama, mutta murteet tulevat aiempaa nopeammin juuri peruskoulusta lukioon siirtyneille (ks. luku 2.3).

43) Noora: ja nyt ku o op- opsi vaihtunu että se.. suomen kieliä on... jo heti kakkoskurssilla, niin, ne on niinku aika tuttuja asioita... niille, kun, jos tulevat suoraan peruskoulusta, ni ne on just käyty ysillä (2.0) et siinä vanhassa opsissa ku ne on ollu siellä myöhem- siellä iha vikassa kurssissa, nii sit se o ollu vähän niinku enemmän sellasta et ainii tällaista oli

Nooran vastaus implikoi, että hän piti edellisessä opetussuunnitelmassa siitä, että murteet olivat vasta ÄI6-kurssilla. ÄI2-kurssilla murreasiat tulevat nopeasti peruskoulun jälkeen uudestaan, kun taas ÄI6-kurssilla se on ollut opiskelijoillekin muistuttelua, mitä murteista voidaan opettaa.

Teija kertoo kuunnellutaneensa hieman itä- ja länsimurteita ja keskittyneensä enemmän Stadin slangiin. Hän käytti aikaa oppilaiden keskusteluun Stadin slangista (esimerkki 44). Teija opettaa helsinkiläisessä lukiossa ja ehti käyttää tähän aiheeseen vain yhden oppitunnin, joten on ymmärrettävää, miksi hän on tehnyt tällaisen ratkaisun. Noora puolestaan sanoo, että he tutustuvat lyhyesti murteisiin ja se on enemmän muistutusta opiskelijoille (esimerkki 45). Hän kysyy opiskelijoita, mitä murteita nämä tuntevat. Hän korostaa tekevänsä selväksi murteen, slangin ja puhekielen eroja. Hän kuitenkin toivoo, että murteille olisi enemmänkin aikaa, kuten pari muutakin haastateltavaa.

44) Teija: ja sitte, Stadin slangista kuunneltii vähän pidempi pätkä koska mä arvelin et se niinku koskettaa ja siit tuliki ihan kiva keskustelu ku sit tuli näitä mun isä puhuu Stadin slangia tai mu- mun pappi puhuu ja sit jotai niinku tiettyjä sanoja ja, mitä ei ehkä ymmärrä mut et siit tuli niinku kiva keskustelua [- -] halusin sii- siihen paneutua enemmän koska mä ajattelin et siihe on niinku enemmän sitä kosketuspintaa näillä mun opiskelijoilla

45) Noora: et toivoisin et sitä ehtis käydä enemmänki ylipäätään.. öhh, kaikestaha lukiossa aikapula, mut et se on lähinnä sellanen.. lyhyt tutustuminen ja muistutus et tämmösiä oli

Taru on aineistoni ainoa, joka opettaa ammatillisella puolella. Hän kokee murteiden opettamisen välillä hankalaksikin, sillä hänen mukaansa murteet ovat sekoittuneet ja oppilaille on vaikea perustella, miksi murre-eroja opiskellaan, jos niitä ei käytännössä juuri ole. Opetussuunnitelman muutokset ovat vaikuttaneet myös opetukseen: haastattelun hetkessä opetussuunnitelman mukaista valinnaiskurssia, jolla murteita sivutaan, Taru ei edes opeta, mutta vanhemman opetussuunnitelman mukaista kurssia hän

on opettanut. Vuonna 2018 muuttunutta opetussuunnitelmaa hän ei juuri kommentoinut, sillä se oli haastatteluhetkellä vasta tulossa.

Kurssilla, jolla Taru on itse käsitellyt murteita, on opiskelijalähtöisesti tutustuttu murteisiin tehtävien perusteella ja hän on teettänyt niistä ryhmätöitä (esimerkki 46). Haastattelun aikaan voimassaolevan opetussuunnitelman mukaisella murrekurssilla toinen opettaja on kuulemma teettänyt Ylen murrepelejä ja käsitelty murrenasanastoa. Taru kertoo, että saattaa mennä helposti stereotypioihin murteenpuhujista kuin käsitellä itse murretta. Hän sanoo näyttävänsä itä-länsimurrejaon kartalta, mutta ei käsittele juurikaan yksittäisiä murteita.

46) Taru: mut totaah, että siellä oh- va- siss... nii aikasemmassa opsissa joka nyt oli vähä pidempää.. voimassa ni siinä jopa yhdellä kurssilla oli ihan.. murteet oli yks yks.. osa-alue ja ja niihin sit tutustuttii mä e- teetin jopa.. niinku tommosta... ninku r- mm ryhmätyötä tai, j jotain tämmöstä powerpointti-esityshässäkkää... murteista että saivat valita jonku murrealueen ja, ja niitä sitte esiteltiin mut tosiaan nyt nyt ne on suppeammin ollu valinnaisessa

Kaikki haastatteleman äidinkielenopettajat käsittelevät murteita opetuksessaan, mutta opettajasta ja opetussuunnitelmasta riippuen niitä käsitellään enemmän tai vähemmän. Suurin osa opettajista kuitenkin kertoo, että opiskelijat tutkivat murteita joko itsenäisesti tai opettajan johdolla. Moni painottaa myös yhteistä keskustelua aiheesta. Materiaalit vaihtelevat oppikirjasta erilaisiin internetsivustoihin. Kukaan ei sano teettävänsä tällä hetkellä oppilaillaan kokeita murteista, vaan murteisiin lähinnä tutustutaan. Erityisesti toisella asteella opettavien vastauksista korostuu myös ajanpuute: murteiden käsittelyyn ei ole annettu paljoakaan resursseja.

Kaikkien muiden opettajien paitsi Tarun mukaan oppilaiden suhtautuminen murteita käsittelevään opetukseen on myönteistä ja kiinnostunutta. Murteet herättävät keskustelua ja niitä käsittelevää opetusta ei välttämättä koeta edes kunnan opiskeluksi (esimerkki 47). Seelan mielestä on mukavaa, että oppilaat tarttuvat murreasioihin kiinni hyvällä asenteella, ja hänelle on silloin ilo opettaa. Haastatteleman opettajat sanovat, että murteiden opiskelua pidetään mukavana ja murteisiin suhtaudutaan uteliaasti erityisesti, kun opetuksen pitää kevyenä (esimerkki 48). Tiina sanookin, että murteiden käsittely on mukavaa vaihtelua muusta opetuksesta, joka yläkoulussa usein kielen osalta on melko kielioppipainotteista tai yleiskieleen tähtäävää.

47) Seela: muuan poika kerran... käytiin käytiin jotaki murrejuttuja läpi ja, se vaan hihkas siältä että, hei tehään tätä vaan koko tunti että ei, ehh että, e- ei mennä mihinkää kirjaan tai jota- jotenki sillai et, et eikö me voitais.. käsitellä näitä asioita koko tunti, sillee että mä, no niihä me käsitellään että tää on nyt sitä sitä opiskelua, no onpa mukava ko innostuit että et ne kuule jotenki siis... (1.3) nappaa siihen tosi kivasti, ja ja sehän toki mulle ilo o o(pe)ttaa

48) Tiina: no nyt, ni ku se ottaa tällai kevyesti ni nehän tykkää koska se on semmosta mukavaa vaihtelua et se on aika keveää siinä ei tarvii sillai ninku me nyt pöntätään vaan, kuunnellaan ja katotaan ja ihmetellään ja vähä mietiskellää et mistä semmone joku muoto siellä tullee

Tarun opiskelijat ovat poikkeus: ammattikoulussa äidinkielen opiskelu ei hänen mukaansa ole erityisen suosittua muutenkaan, joten murteita ei koeta ollenkaan tärkeäksi asiaksi (esimerkki 49). Hän pystyy perustelemaan opiskelijoilleen ne asiat, joita opiskelijat tulevat tekemään tulevaisuudessa ja joita nämä varmasti tarvitsevat, kuten raportin kirjoittamista, mutta murteita ei saa oikein liitettyä opiskelijoiden opiskelemaan ammattiin.

49) Taru: ku se äikän opetus ylipäänsäkkää ni ei oo, ni se e- ööh on iha.. heijä mielest tää on iha turhaa ja syvältä ja näin poispäin ni murteet jotenki varsinki koska nimenomaan he hal- niinku heidän mielestää, tai siis hei, ne on tulleet sinne opiskelemaa sitä autonkorjausta tai tai... metsäkoneenkuljetusta tai, you name it ni sitte niinku, nii voin sanoo että etenki.. että raportin kirjottamisen nyt voi vielä jotenki perustella et sä ehkä töissä sä joutut joskus tekemää mutta HA, murteet on toine juttu ku niitä ei saa oikee liitettyä.. konkreettisesti siihen ammattiin että, eet se on kyllä, niinku.. vaikea heille perustella että miksi ei kä- siis niinku ei ole kyllä ninku mitenkää mieluisa

Seuraavaksi äidinkielenopettajilta kysyttiin, kirjoituttavatko he joitakin tekstejä, joissa oppilaat pääsevät kirjoittamaan omalla puhekielellään. Kovin moni ei sellaisia teetä, paitsi Tiina sanoo joskus teettäneensä murteita käsitellessä kirjoitustehtävän, jossa on saanut kirjoittaa murteella (esimerkki 50). Seela kertoo, ettei hän pidä ollenkaan murteella kirjoitetuista teksteistä, joten hän ei ole sellaisia teettänyt. Yläkoulun opettajista Heini ja Petteri kertovat, että tarinoita kirjoittaessaan oppilaat voivat käyttää esimerkiksi dialogeissa puhekieltä (esimerkki 51). Lukion opettajista Noora sanoo, että teettää lukion

aloittaville kirjoitustehtävän, jossa kirjoitetaan opettajalle kirje, eikä hän erikseen määrittele, millaista kieltä siinä pitäisi käyttää.

50) Tiina: on joo, et sillan ko ollaan käyty murteita.. läpi, niin sillan mä olen yleensä antan semmone tehtävä et niitte pittää kirjottaa omalla murteella tai sis.. semmosella omalla puhekielellä se teksti [-] ja sit joskus on joku mie muistan ne on kirjottanu jonku novellin... niinkö, omala (kielel)

51) Petteri: jos jos me- jos me kirjoitetaa niinku tarinoita [- -] mut että ninku dialogeissa, ja, ja totaah, ja sit taas jos on jotain niinku reflektioita et pohditaan jotain, jotain oppimis.. kokemusta vaikka [- -] nii niissä sit voi kans.. kirjottaa silleen vapaamuoto- tai jos antaa palautteita [- -] ja sit siinä nin, joku saa käyttää sitä persoonallista kieltä, plus et sit nois tarinoissa ni dialogeissaki, ni voi käyttää, tai siis jos on semmone minämuotoinen kertoja ni sitte.. se voi olla perusteltu et minämuotoinen kertoja käyttää sitä omaa kieltä että, et niinku näin

Haastattelussa kysyttiin myös suhtautumista puhekielisyyksiin asiateksteissä, joissa kuuluisi käyttää kirjakieltä. Moni opettajista sanoo korjaavansa teksteistä puhekielisyyksiä. Osa ei tarkemmin erottele, onko virhe murretta tai yleispuhekieltä. Petteri sanoo käyvänsä oppilaidensa kanssa palautekeskusteluja, joissa hän välttää arvottamasta oppilaiden käyttämää kieltä (esimerkki 52). Taru sanoo, ettei tekstit ole pelkästään puhekielisiä, vaan ne ovat välillä kuin litteroitua tekstiä, johon tulee myös täytesanoja kuten *niinku*.

52) Petteri: tälleen kasvokkain ninku käydään läpi se teksti, ja sit voi kattoo yhdessä et hei et huomaatko tässä on sulla tämmönen niinku... puhekielinen muoto joka on siis ihan oikein täs puhekieleessä mut et näin.. tämmösessä tekstissä mis haetaan tät kirjakielistä tyyliä, ja sit.. tämmönen.. on niinku parempi tässä [- -] mä pyrin siihen et mä en oo ninku arvottava, et tää on nyt niinku.. huonosti sanottu et se on niinku murre että se on ninku jotenki huonoo tai rumaa tai väärin, vaan et et se on niinku tyylliseikka että... et.. et se on i(h)a(h) hyvää kieltä mut mut mut sit tässä kontekstissa käytetään niinku tämmöstä kieltä

Puhekielisyyys näkyy teksteissä eri tavoin: niissä on sanastollisia ja rakenteellisia ongelmia. Tiina kertoo, että ”virkkeet menevät löperöksi”. Teksteissä esiintyy monien opettajien oppilailla erilaisia yleispuhekielisyyksiä, kuten *mä* ja *sä*. Heini, Noora ja Seela pohtivat asiaa siltä kannalta, etteivät oppilaat aina välttämättä ymmärrä tai tajua, että jotkin sanat ovat puhekieltä (esimerkki 53). Seela nostaa esiin myös paikallisen

murrepiirteen, jota esiintyy oppilaiden teksteissä: oppilaat eivät välttämättä tiedä, että *pimiä* tai *korkia* ovat murre sanoja ja yleiskielen vastine on eri. Hän kertoo myös, että he katsovat tästä syystä esimerkiksi yhdet uutiset viikossa, jotta oppilaat saisivat jostain yleiskielen mallia ja oppisivat hahmottamaan, mikä on yleiskielen ja puhekielen ero (esimerkki 54).

53) Noora: mut et sitte tosiaan et muita on näitä, et ne voi olla joko yksittäisiä sanoja tai sit sellasia niinku rakenteita.. joita et se on yllättävän yleistä se, että, että kirjutetaan niinku.. nää, eikä näe. [-] ja sitä m- sitä mä luulen et se ei vaa niinku.. huomaa että tää on puhekielinen

54) Seela: [- -] mää yhtäkkiä hoksasin että nämä oppilaat ei välttämättä.. tiedä, mikä on murretta, mikä on yleiskieli [- -] nii me ollaan nyt tehty sitte muutama (- - -) me katotaan esimerkiks yhet uutiset (-) per viikko, mutta... on ees joku.. (-), joku konteksti johon viitata että, no, mitä yleiskieli on, no se mitä uutistenlukija puhuu

Kuten kyselyaineistoissa myös haastatteluissa korostuu opettaja–oppilas-asetelma ja sen hierarkkisuus. Osa opettajista kertoo oppilaidensa kiroilevan ja puuttuvansa kielenkäyttöön. Tämä osoittaa opettajan kasvatuksellista roolia luokassa: hänen tehtävänsä on opettaa, millainen kielenkäyttö on sopivaa missäkin kontekstissa. Sama näkyy myös kirjoittamiseen puuttumisessa: oppilaalle selvitetään, milloin puhekieltä voi käyttää ja milloin kuuluu käyttää yleiskieltä. Tätä asiaa opettajan pitääkin käsitellä, sillä yleiskielen opettaminen kuuluu opetussuunnitelmiin.

Haastatteluissa kysyttiin myös, onko opettajalla ollut suomi toisena kielenä -oppimäärän mukaan opiskelevia oppilaita (jatkossa *S2-oppilaat*). Tausta-ajatuksena oli katsoa, miten S2-oppilaat suhtautuvat murteisiin, mutta opettajat eivät ole havainneet kovin suurta eroa muihin oppilaisiin verrattuna. Osa opettajista ei ole opettanut S2-oppilaita käytännössä ollenkaan, joten he eivät osanneet vastata tähän kysymykseen. Kokemusta S2-oppilaista on niillä opettajilla, jotka asuvat pääkaupunkiseudulla. Noora ei ole huomannut S2-oppilaiden suhtautumisessa murretta käsittelevään opetukseen mitään eroja, mutta Heini sanoo murreasioiden olleen erityisen haastavia näille eivätkä nämä kokeneet murreasioita omaksi jutukseksi.

S2-oppilaiden puhetta, kirjoittamista ja teksteissä esiintyviä virheitä kommentoi vain pari opettajaa, sillä tähän suuntaavaa kysymystä ei haastattelussa esitetty. S2-oppilaita opettaneet sanovat oppilaidensa puhuvan erittäin hyvää suomea, koska nämä

ovat asuneet Suomessa pitkään (esimerkki 55). Heini sanoo, että hänen S2-taustaisilla oppilaillaan ei ole mitään ongelmia puheessa, mutta kirjakielessä on joitakin ongelmia. Olemmekin tottuneet sietämään vähemmän virheitä kirjoituksessa kuin puheessa, mutta jotkin kielenpiirteet, joita pidetään vieraskielisen tekeminä virheinä, ovat sellaisia virheitä, joita syntyperäisetkin tekevät (Kalliokoski 2008: 349, 356). Teija kertoo esimerkin, jossa he olivat käsitelleet novellia, jossa oli esiintynyt sana *piika*. Tätä sanaa eivät ollut osanneet taivuttaa myöskään suomalaisnuoret.

55) Petteri: ööh, sis suuri osa.. suuri osa niinku äskaks oppilaista on kuitenkin asunu Suomessa aika pitkään, tai he on syntyny Suomessa, mikä tarkoittaa sitä et he puhuu ihan, ihan.. normaali erinomasta... helsinkiläist.. suomen kieltä

S2-oppilaita opettaneet miettivät myös omaa puhekieltään: osa pohti, muuttuisiko puheessa jokin asia, kun on maahanmuuttaja- tai maahanmuuttajataustaisia oppilaita luokassa. Petteri sanoo, että hänen täytyy hidastaa ja selkeyttää omaa puhettaan, sillä hän puhuu normaalisti melko nopeasti. Samaa sanoo myös Teija, että hän hidastaa puhettaan. Seela ei ole opettanut S2-oppilaita, mutta hän sanoo, että todennäköisesti hän käyttäisi enemmän yleiskieltä ja rajoittaisi tarinointiaan. Maahanmuuttajataustaisten puheessa saattaakin esiintyä piirteitä, jotka ovat leimallisesti yleiskielisiä ja joita ei esiintyisi suomalaisnuoren puheessa, mikä voi johtua siitä, että opettaja on käyttänyt yleiskieltä puheessaan (Lehtonen 2008: 108–111). Noora puolestaan kertoo, ettei hänen puheessaan muutu mikään, vaikka on S2-taustainen oppilas luokassa (esimerkki 56). Hän alkoi kuitenkin pohtia, ettei puheen muuttumattomuus ole välttämättä hyvä asia, mutta hän suhtautuu asiaan huumorilla.

56) Noora: mut et jos ajattelee sitä et vaikuttaako se, jos mä tiedän että mulla on.. täällä luokassa nyt.. sellanen oppilas jolla on äskaks-tausta niin... niin, se ei kyllä mun omaan puheeseen juurikaa vaikuta, tietysti siinä mielessä et mä sitte niinku pyrin tarkistamaa sitä, että, että tota, onks kaikki kärryillä tai muuta, mut että se, et se ois- että se vaikuttas mun kielen käyttöön ni ei vaikuta. [-] mikä nyt ku mietin ni ei välttämättä oo hyvä asia mutta (2.1) mut(h) näillä mennää(h) ((naurua))

Tiivistetysti voisi sanoa, että murteita käsittelevän opetuksen sisältö vaihtelee äidinkielenopettajasta riippuen. Haastattelemani opettajat käsittelevät murteita eri tavoin, mutta monilla heistä kuitenkin kuuluu murteisiin tutustumista joko aiheeseen syventyen tai suppeammin pintaa raapaisten ja joko opettajan johdolla tai itsenäisesti työskennellen.

Haastateltavien oppilaat suhtautuvat pääosin murteisiin kiinnostuneina ja uteliaina, mutta ammatillisella puolella niitä ei koeta mielekkääksi aiheeksi. Opettajat teettävät hyvin vähän tehtäviä, joissa oppilaita ohjeistetaan kirjoittamaan omalla puhekielellään, mutta toisaalta on myös tehtäviä, joissa puhekielen käyttöä ei kielletä. Puhekielisyyksiä kuitenkin kirjoitetaan asiatyylisiksi tarkoitettuihin teksteihin, joihin moni opettajista puuttuu joko perinteisesti merkiten sen suoraan tekstiin tai keskustellen tekstistä oppilaan kanssa.

Monenkaan haastatteleman opettajan mukaan suomi toisena kielenä -oppimäärän mukaan opiskelevat oppilaat eivät suhtaudu muihin oppilaisiin verrattuna eri tavalla murteita käsittelevään opetukseen tai erotu muutenkaan suuresti joukosta, sillä usein he ovat asuneet jo kauan Suomessa. Muutama haastateltavista kertoo, ettei heillä ole ollut tunneillaan S2-oppilaita, joilla olisi heikompi kielitaito, joten haastateltavien S2-oppilaat rinnastuvat äidinkieliin oppilaisiin.

Yhteyttä kiinnostuksen ja opetuksen välille on vaikea tehdä. Opetussuunnitelma kuitenkin velvoittaa murteita käsittelemään, joten kiinnostuksella ei ole siinä mielessä merkitystä. Sitä, missä laajuudessa ja millä tavoilla murteita käsitellään, voidaan kuitenkin selittää kiinnostuksen kautta. Esimerkiksi Taru ei ole kovin kiinnostunut murteista, joten hän ei luennoi murteista, vaan opiskelijat saavat itse tutkia niitä asioita, jotka heitä murteissa kiinnostavat. Puolestaan Seela, joka on murteista kiinnostunut, käyttää murteisiin aikaa ja on haalinut itselleen lisämateriaaliakin. Yläkoulun opettajilla on ehkä myös enemmän aikaa käsitellä murteita kuin lukion opettajilla, sillä lukion kurssin sisältöihin on rajatumpi määrä tunteja käytössä ja yläkoulun aihesisältöjä voi jakaa vapaammin toiseen ajankohtaan, jos aika on vähissä. Esimerkiksi Tiina kertoo, ettei hän ehtinyt yhdeksäsluokkalaisten kanssa käsittelemään murteita syksyllä, joten he käsittelevät ne keväällä. Tämä ei onnistu lukiossa eikä todennäköisesti ammatillisellakaan puolella.

Oppilaiden asenteita tarkastellessa on huomioitava, että äidinkielenopettajat kertovat heidän puolestaan, miten he suhtautuvat murteita käsittelevään opetukseen. Kirjoittamista haastatteleman opettajat pystyvät tarkistelevaan objektiivisesti ammattitaitonsa avulla, mutta kiinnostusta murteisiin heidän on vaikea arvioida muuten kuin sen kautta, miten oppilaat käyttäytyvät, tekevät tehtäviä ja sanovat opettajalle. Opettajalta vaaditaan paljon: heillä pitää olla kyky tasapainoilla kirjakielen ja välillä jopa

kaoottisen kielen vaihtelun välillä (Piippo ym. 2016: 233). Se, että toinen opettaja panostaa enemmän kirjakieleen ja toinen haluaa korostaa kielen kirjoa, on vain osoitus siitä, miten opettajan työ sisältää runsaasti vapauksia valita.

4.3 Haastatteluiden ja kyselyaineiston vertailu

Tässä luvussa vertailen kahden aiemman alaluvun tuloksia. Suhteutan äidinkielenopettajien yleisiä näkemyksiä haastatteluissa esiin nousseisiin teemoihin: miten he puhuvat puhekielestään, miten paljon paikkakunnalla vaikuttaisi olevan merkitystä, miten he puhuvat ylipäättään murteista ja miten he suhteuttavat itsensä muihin murteiden puhujiin ja miten asenteet näkyvät opetusmaailmassa. Tärkeää on kuitenkin huomata, että kyselyaineistoista puuttuu kokonaan haastatteluiden osio, jossa käsitellään murteita käsittelevää opetusta.

Kyselyssä 23 vastaajaa kokee puhuvansa kaikissa tilanteissa murretta. Murteellisesti vapaa-ajallaan mutta yleiskielisemmin opetuksessa puhuvia vastaajia on 24. Vastaajia, jotka eivät koe puhuvansa mitään murretta, on 13. Lisäksi on kolme vastaajaa, jotka eivät osanneet varmasti sanoa. Kysymyksen asettelu oli haastatteluissa hieman eri, mutta myös heiltä kysyttiin, puhuvatko he mielestään murretta ja muuttuuko jokin puheessa vapaa-ajan ja opetustilanteen välillä. Neljä haastateltavaa sanoo puhuvansa yleis(puhe)kieltä. Yhden opettajan mukaan tilanne ratkaisee, käyttääkö hän murretta vai ei. Kaksi haastateltavaa sanoo puhuvansa murteella. Kolme haastateltavaa sanoo käyttävänsä opetuksessaan yleiskielisempää puhetta kuin vapaa-ajallaan. Loput neljä puolestaan käyttää suunnilleen samanlaista kieltä molemmissa tilanteissa, mutta jotkin piirteet saattavat vaihdella. Nämä vastaukset eivät mene yksi yhteen toistensa kanssa: eräs haastateltava sanoo esimerkiksi käyttävänsä yleispuhekieltä, mutta opetuksessa käyttää vielä yleiskielisempää puhetta.

Paikkakunnan merkitys on molemmissa aineistoissa suuri, mutta se ei täysin selitä kaikkien vastaajien puhetta. Karkeasti kyselyaineistoista pystyy sanomaan, että pääkaupunkiseudulla ja Keski-Suomessa asuvat eivät koe puhuvansa murretta ja muualla Suomessa asuvat kokevat. Myös haastattelut tukevat tätä jakoa. Myös Palanderin (2010: 28) tutkittavista moni pääkaupunkiseutulainen ei koe puhuvansa murretta. Hänen tutkimuksestaan ilmenee myös, että monien mielestä Jyväskylän seudun murre on leimatonta (mts. 110). Haastateltavista neljä asuu pääkaupunkiseudulla ja heistä kolme

puhuu mielestään yleispuhekieltä ja yhdellä vaihtelee tilanteen mukaan. Myös Keski-Suomessa asuva sanoo, että hänen puheensa on yleiskielistä. Muualla Suomessa, haastatteluiden tapauksessa Perämeren lähetyvillä, asuvat kaksi, jotka puhuvat mielestään murretta. Kuitenkin jokaisella sekä kyselyaineistossa että haastatteluissa puhekieleen liittyy monia seikkoja, joita ei pysty yleistämään täysin, ja kyselyvastaajista löytyy myös poikkeuksia aiemmin esittämäni jakoon.

Suhtautuminen murteisiin sekä kysely- että haastatteluaineistoissa pääosin positiivista. Kysymyksenasettelu on ollut erilaiset, mutta positiivinen suhtautuminen on tulkittavissa vastauksista. Kyselylomakkeessa annettiin valmiiksi erilaisia ilmauksia kuvaamaan suhtautumista murteen käyttöön. Kyselyn vastaajat valitsivat pääasiassa positiivisia ilmauksia, neutraaleja ilmauksia valitsi noin kolmasosa vastaajista ja vain kolme negatiivista ilmausta valittiin. Vastaajien itse keksimät ovat myös suureksi osaksi positiivisia (18 uutta ilmausta). Yhdeksän keksittyä ilmausta on neutraaleja ja vain yksi negatiivinen. Haastatteluissa ei pyydetty antamaan murteen käyttöä kuvaavia ilmauksia, mutta joitakin positiivisia ilmauksia (kuten *rikas osa kieltä, ihanaa, osa identiteettiä, puhtaan kielen kehto*) käytetään ja myös paria negatiivista (esimerkiksi *ihan kauhean rumaa, niin hirveitä*).

Kyselyssä kysyttiin, miten opettajat suhtautuvat murteen käyttöön opetuspuheessa. Lähes kaikki kyselyn vastaajat (66) on sitä mieltä, että murteen käyttö opetuksessa on hyväksyttävää ja sallittavaa, ja vain yhden mielestä se on haitallista. Haastateltavilta puolestaan kysyttiin, miten he suhtautuvat toisen opettajan käyttämään murteeseen. Kaikki haastatellut opettajat ovat sitä mieltä, että murretta voi hyvin käyttää, mutta osa asettaa sen käytölle ehtoja: murre ei saa olla opettajan ainoa käytettävissä oleva rekisteri ja kaikkien osapuolten tulee ymmärtää toisiaan.

Kyselyssä pyydettiin seuraavaksi miettimään, mitkä ovat murteen käytön mahdollisia etuja opetuksessa. Haastatteluissa vastaavaa ei suoraan kysytty, mutta myös niissä puhutaan eduista. Kyselyssä 59 vastasi kysymykseen, ja heidän vastauksistaan nousee erityisesti opettajan persoonana esille: murre on osa opettajan identiteettiä ja sen käytöllä opettajan uskottavuus voi lisääntyä. Samoja asioita mainitaan myös monessa haastattelussa. Osa kyselyn vastauksista koskee opettajan ja oppilaan välistä vuorovaikutusta: murre voi vastaajien mielestä lähentää erityisesti silloin, jos oppilaat puhuvat samaa murretta. Tästä puhuu myös yksi haastateltava, mutta hän sanoo myös,

että murre voi etäännyttää, jos puolestaan on eri murre. Viimeinen kyselyaineiston vastauksissa esiintynyt näkökulma on hyötyaspekti: kielen rikkaus tulee esille opettajan puheessa ja murteen käyttö saattaa herättää antoisia keskusteluja. Haastatteluissakin mainitaan, että opettajan murre on oppilaille myös elävä esimerkki murteista.

Kyselyn viimeisenä kysymyksenä oli miettiä, mitkä voisivat olla murteen käytön mahdollisia haittoja. Tätäkään ei suoraan kysytty haastatteluissa, mutta haitat ilmenevät haastateltavien vastauksista muulla tavoin. 47 vastaajaa kertoo haittoja. Mahdolliseksi haitaksi eniten tarjotaan ymmärtämisen vaikeutumista. Samaa sanoo osa haastateltavista: ymmärrettävyyden on säilyttävä ja viestin mentävä perille. Muita erilaisia haittoja kyselyssä on esimerkiksi oppilaiden ärsyntyminen ja opettajasta tuleva hieman negatiivinen vaikutelma. Yhtenä haittana nähdään myös se, etteivät oppilaat saa yleiskielen mallia. Haastatteluissa näin ei sanotaan suoraan, mutta muutama haastateltava korostaa yleiskielen merkitystä. Lisäksi haastateltavista eräs kommentoi kyselyaineistoni tuloksia. Hän ihmettelee, miten joku voi suhtautua negatiivisesti murreasioihin, mutta ei kuitenkaan paheksu suhtautumistapaa. Se sai hänet pohtimaan, että joku toinen opettaja voi olla muodollisempi ihminen ja opettaa itselleen sopivalla tavalla.

Subjektiasemia näkyy molemmissa aineistoissa, mutta erityisesti kolme asemointia korostuu: opettaja–oppilas-asetelma, saman murteen ja eri murteen puhujat sekä opettajan ammatti ja muut ammatit. Opettajan ja oppilaan välinen asetelma korostuu molemmissa aineistoissa erityisesti auktoriteetin näkökulmasta. Kyselyn vastauksista ilmenee, että saman murteen puhuminen kaventaa hierarkkista eroa, kun taas eri murteen puhuminen korostaa hierarkiaa. Haastatteluissa puolestaan opettajan rooli korostuu kasvattajana ja institutionaalisenä asemana, sillä he tarttuvat oppilaan kielenkäytön ongelmiin. Saman murteen ja eri murteen välinen suhde näkyy kyselyissä edellä esitetyn opettaja–oppilas-asettelun lisäksi siinä, koetaanko murre esimerkiksi yhdistäväksi tai helposti ymmärrettäväksi. Myös haastatteluissa tästä puhutaan siitä, onko opettajan puhe oppilaille ymmärrettävää tai etäännyttävää, jos puhuu eri murteella. Opettajan ammatti ja muut ammatit asetetaan vastakkain vain haastatteluissa. Osa haastateltavista korostaa ymmärrettävyyttä riippumatta ammatista, mutta osa puolestaan kokee joissakin asiakaspalveluammateissa tai politiikon puheessa murteen käytön outona tai ärsyttävänä, kun taas opettajan ammatissa murre on osa persoonaa.

Merkittävin ero kyselyaineiston ja haastatteluiden välillä on murteita käsittelevän opetuksen kommentointi. Kyselyssä tälle ei ole omaa osiotaan, mutta muutamissa vastauksissa kerrotaan joitakin opetukseen liittyviä asioita kohdassa, jossa pohdittiin murteen käytön etuja: murteista keskustellaan, esimerkiksi omaa murretta verrataan muihin Suomen murteisiin, ja opettajan erilainen murre demonstroii murre-eroja. Varsinaisia opetusmenetelmiä ei kuitenkaan mainita. Haastatteluissa opetuksesta kysyttiin, joten haastateltavat kertovat varsin laajasti murteiden käsittelystä, oppilaiden suhtautumisesta siihen ja oppilaiden kirjoittamisesta. Vertailua aineistojen välillä on vaikea tehdä, sillä kyselyaineistossa ei ole sisältöä, johon verrata haastatteluita.

Kyselyn ja haastattelun vastaukset ovat melko yhteneväisiä, mutta koska haastatteluiden otanta on paljon pienempi, myös eroavaisuuksia löytyy enemmän. Kyselyiden tarkoitus oli selvittää äidinkielenopettajien murteisiin suhtautumista yleistäen ja karkeammin kuin haastatteluissa. Kyselyaineisto ei kuitenkaan ole niin suuri, että voisi sanoa kaikkien opettajien ajattelevan näin. Haastatteluiden tarkoitus puolestaan oli tarkentaa kyselyn vastauksia ja kuulla tarkempia perusteluja yksittäisten opettajien näkökulmasta. Tarkoitus oli myös selvittää, mitä kaikkea murteista opetetaan, ja opettajien kautta myös hieman sitä, miten oppilaat suhtautuvat murteita käsittelevään opetukseen ja miten puhekieli näkyy näiden teksteissä. Yhdessä kysely- ja haastatteluaineistot antavat uudenlaista tietoa murreasenteista, eri kontekstissa kuin ehkä aikaisemmissa tutkimuksissa.

5 Lopuksi

Äidinkielenopettajien murreasenteita ei ole aiemmin tutkittu. Äidinkielenopettajia voi pitää kielen ammattilaisina, mikä voi olla yksi syy, miksi heidän murreasenteidensa tutkimista ei ole tehty. Heidän opetuspuheestaan on tutkittu murteen tehtäviä (ks. esim. Hurtig 2012, Hietala 2012), mutta ei ole selvitetty heidän asenteitaan murteiden käyttöä kohtaan. Olen nyt tässä tutkielmassa selvittänyt, millaisia käsityksiä äidinkielenopettajilla on omasta puheestaan sekä miten he suhtautuvat murteiden käyttöön yleisesti ja

opetuskontekstissa. Lisäksi olen kartoittanut, mitä murteista ylipäättään opetetaan ja miten oppilaat suhtautuvat murteita käsittelevään opetukseen.

Jokaisella on oma yksilöllinen puheensa. Äidinkielenopettajat eivät ole poikkeus, mutta he joutuvat miettimään kielenkäyttöään ehkä enemmän kuin maallikko, sillä heidän pitää miettiä myös oppilaiden kasvattamista yleiskielen käyttäjiksi (Leino 2002: 363). Moni aineistoni opettajista kuitenkin kertoo puhuvansa samalla tavalla mitään muuttamatta sekä luokassa että vapaa-ajallaan. Osa mainitsee, että saattaa yleiskielistää puhettaan tietyissä tilanteissa esimerkiksi oppilaita ohjeistaessaan ja uudesta asiasta kertoessaan. Myös ne, jotka kokevat puhuvansa yleispuhekieltä, kertovat, että he saattavat puhua vieläkin yleiskielisemmin luokassa. Jotkut opettajista sanovat puhuvansa yleiskielisemmin, jos luokassa on maahanmuuttajataustaisia oppilaita.

Murteisiin äidinkielenopettajat suhtautuvat pääasiassa positiivisesti. Vain muutamalla on neutraali suhtautuminen ja vielä harvemmalla negatiivinen. Opettajien suhtautuminen voi vaihdella tilanteen mukaan: opettajan puheessa murteen käyttöön suhtaudutaan suureksi osaksi positiivisesti, mutta tietyissä asiakaspalvelutilanteissa ja muissa virallisissa yhteyksissä murteen käyttö koetaan oudoksi tai jopa ärsyttäväksi. Oppilaiden puheeseen äidinkielenopettajat suhtautuvat lähinnä positiivisesti ja he korostavat nuorisokielen ilmaisuvoimaisuutta ja mielenkiintoisuutta. Yksi pitää nuorten kieltä kuitenkin melko yksipuolisena eikä se ole sanastoltaan kovin monitasoista.

Haastatellut äidinkielenopettajat käsittelevät murteita eri tavoin, mutta oppilaat tutustuvat murteisiin joko opettajan johdolla tai itsenäisesti tehtävien parissa. Moni opettaja kuunteluttaa murteita ja tutkivat erilaisten esimerkkien avulla murrepiirteitä, kuten Aku Ankka -sarjakuvien. Opettajan oma kiinnostus vaikuttaa tähän jonkin verran, miten murteita käsitellään, mutta kaikki niitä kuitenkin opettavat, sillä jo opetussuunnitelmakin velvoittaa niin tekemään. Opetussuunnitelmat ovat kuitenkin erilaisia eri asteilla ja ne ovat melko väljiä sen suhteen, mitä murteista pitäisi opettaa, joten äidinkielenopettajilla on pedagoginen vapaus opettaa sitä, mitä he haluavat.

Äidinkielenopettajat kertovat oppilaidensa suhtautuvan pääosin uteliaina ja kiinnostuneina murteita käsittelevään opetukseen. Murteet ja puhekieli herättävät keskustelua, ja oppilaat kertovat omista kontakteistaan murteisiin. Murteiden käsittelyä oppilaat eivät aina välttämättä miellä opiskeluksi, sillä se poikkeaa jonkin verran muista aiheista, joita äidinkielessä käsitellään. Ammatillisella puolella äidinkieli ja kirjallisuus

oppiaineena on kuitenkin erään opettajan mukaan monille opiskelijoille muutenkin tylsää, joten murteita käsittelevää opetusta ei koeta tärkeäksi.

Oppilaiden kirjoittamiseen opettajat suhtautuvat hieman eri tavoin, mutta kuitenkin kaikki haastatteleman opettajat pyrkivät ohjaamaan oppilaita asiateksteissä yleiskielen suuntaan. Muutama opettaja on teettänyt oppilailla tehtäviä, joissa he ovat saaneet kirjoittaa puhekielellään, esimerkiksi tarinoita. Eräs opettaja puolestaan ei pidä murteella kirjoittamisesta ollenkaan, joten hän ei kirjoituta puhekielen käyttöön ohjaavia tehtäviä. Puhekielisyys kuitenkin näkyy oppilaiden teksteissä sanaston ja rakenteen tasolla: rakenteet muistuttavat puhekielen rakenteita ja käytetään puhekielen sanoja asiateksteissä. Eräs opettaja pitää palauteskeskusteluja, joissa käydään oppilaan teksti yhdessä läpi, kun taas pari muuta opettajaa merkitsee puhekielisyudet teksteihin suoraan. Esitelmissä yleiskielen käyttöä ei kuitenkaan vaadita. Oppilaiden kirjoittamisessa usein vaaditaankin kirjakielen käyttöä, mutta puheessa harvemmin vaaditaan yleiskielen käyttöä (Koski 2002: 55).

Olen tutkielmaa työstäessäni päässyt itsekin opettamaan murteita lukiossa ja olen pystynyt heijastelemaan aineistojen vastauksia omiin kokemuksiini. Aikapula on suuri: varsinaiseen murteiden käsittelyyn oli aikaa vain yksi oppitunti, joten kovin syvälle aiheeseen ei ehditty. Luennoin lyhyesti kahdeksasta päämurreryhmästä ja niiden piirteistä, ja opiskelijat saivat itsenäisesti tutustua *Meillä päin Suomea* -sivustoon ja oman paikallisen murteen piirteisiin. Opiskelijat kuitenkin pitivät kurssin lopuksi puheita, jotka liittyivät suomen kieleen, Suomen kulttuuriin tai identiteettiin, ja muutama opiskelija valitsi aiheekseen murteet. Murteista ei puheissa kuitenkaan esitelty juuri muuta kuin perinteiset asiat: itä-länsijako ja kahdeksan päämurreryhmää. Pari näytti murteista videon, josta piti tunnistaa videon puhujien murre. ÄI2-kurssi, jolla murteet ovat yksi osa-alue, on kuitenkin täyteen ahdettu paljon muutakin. Murteiden käsittelyyn jää siis hyvin vähän aikaa, jotta ehtii käymään läpi muut kurssin sisällöt läpi.

Omat opiskelijani eivät juuri osoittaneet reaktiota murteita käsittelevään opetukseen. He kyllä kuuntelivat rauhassa ja tekivät antamiani tehtäviä. Tehtävä, jossa heidän piti pohtia omaa paikallismurrettaan, ei ollut herättänyt kovin suuria pohdintoja. Muutama opiskelija totesi tehtävässä, että paikallismurre ei merkitse opiskelijalle itselleen oikein mitään. Kurssin esseetehtävässä yksi valittavana olleista aiheista oli *muuttuva suomen kieli*, jonka oli valinnut muutama opiskelija. Siinäkin osa oli lähtenyt

esittelemään perusasioita murteista, mutta joku oli myös miettinyt murteiden merkitystä ja tärkeyttä.

En ole käsitellyt tässä tutkielmassa varsinaisesti suomi toisena kielenä -opettajia, mutta heitäkin äidinkielenopettajien joukossa on. Olen itsekin opettanut yhden S21-kurssin, jonka kurssisisältöön kuuluu puhekielen ja yleiskielen erojen ja erilaisten kielimuotojen tarkastelu (LOPS 2015: 73). Myös sillä kurssilla ehdimme käsittelemään murteita ja puhekieltä yleisesti vain yhden tunnin, jolla tarkastelimme myös samaa sivustoa kuin ÄI2-kurssilla. Varsinaisesti suomen kielen ominaispiirteet ja kielen vaihtelu kuuluvat kuitenkin vasta S22-kurssille (mts. 73).

Opetussuunnitelmien muutokset voivat myös vaikuttaa siihen, miten paljon murteita kannattaa käsitellä. Esimerkiksi lukion opetussuunnitelmassa 2003 murteet ovat kuuluneet vasta ÄI6-kurssille, joka ne ovat lukion toisen opiskeluvuoden lopussa, ja peruskoulun murteita käsittelevästä opetuksesta on jo parhaimmillaan melkein kolme vuotta. Nyt ne kuuluvat lukion opetussuunnitelmassa 2015 ÄI2-kurssiin, jolloin murteiden käsittelystä ei ole välttämättä puolta vuotta kauempaa. Kuulin erään opiskelijani kommentoivan murretehtäviä: ”Just ysillä käsiteltiin näitä, me käytiin tällä sivulla.” Hän viittasi *Meillä päin Suomea* -sivustoon. Tällä hetkellä lukion opetussuunnitelmaa ollaan uudistamassa jälleen, ja tämänhetkisessä luonnoksessa (LOPS 2019) kielen vaihtelu tulisi jo ensimmäisellä kurssilla, mikä vähentää aikaväliä entisestään peruskoulun murteiden käsittelystä. Muutoksia tulevaan opetussuunnitelmaan todennäköisesti tulee, joten vielä ei pysty varmasti sanomaan, mitä tulevaisuus tuo tullessaan.

Tutkielmaa tehdessäni aloin pohtia äidinkielenopettajien positiivisen suhtautumisen syitä. Toki heillä on kieliopintoja takanaan ja kielestä on oltava ainakin jonkin verran kiinnostunut, jotta äidinkielen ja kirjallisuuden oppiainetta olisi mielekästä opettaa. Yksi syy positiivisuuteen voi kuitenkin myös olla alustassa, jonne jaoin kyselyni ja haastattelupyyntöni. Hankin aineistoni *Äidinkielen opettajain epävirallisesta ryhmästä* Facebookista, jonne todennäköisesti ovat menneet ne, jotka ovat opetuksesta erityisen kiinnostuneita ja haluavat kehittää opetustaan entisestään. Ryhmässä voi olla erityisen kielitietoisia henkilöitä. Kyselyn avaamiseen ja vastaamiseen sekä haastattelupyyntöön vastaamiseenkin on voinut vaikuttaa se, että vastaajat ja haastateltavat ovat kiinnostuneita murreasioista. Toisaalta sekä kyselyssä että haastatteluissa oli yksi, joka ei ollut

kiinnostunut murteista, joten spekulointi ei välttämättä pidä paikkaansa. En myöskään keksi paikkaa, josta olisin pystynyt yhtä helposti tavoittamaan yhtä suuren määrän äidinkielenopettajia, joten olen kiitollinen tuolle aktiiviselle Facebook-ryhmälle, että heistä niin moni intoutui vastaamaan kyselyyni ja suostui haastatteluun.

Vaikka niinkin moni kuin 67 äidinkielenopettajaa vastasi kyselyyni ja seitsemän opettajaa osallistui haastatteluun, on määrä kuitenkin vain murto-osa kaikista Suomen äidinkielenopettajista. Tästä syystä yleistysä ei pysty vielä tekemään tutkielmani perusteella, mutta tutkimukseni antaa varmasti osviittaa siitä, miten murteisiin suhtaudutaan. Tästä pystyisi jatkamaan myös joku muu ja laajentamaan otantaa ja katsomaan, säilyykö suunta samana vai tapahtuuko tuloksissa muutoksia.

Tutkielmani aihetta pystyisi jatkamaan moneen eri suuntaan. Luontevin jatkumo olisi jalkautua kentälle tarkkailemaan opetusta. Olisi kiinnostavaa nähdä käytännössä, mitä murteista opetetaan ja millaista oppilaiden suhtautuminen on. Mielenkiintoista olisi myös havainnoida opettajan puhetta käytännössä. Nyt he saivat vapaasti kertoa, millaista heidän kielensä on vapaa-ajalla ja millaista opetuksessa, mutta menemällä luokkatilanteeseen voisi tehdä erilaisia havaintoja kuin mitä opettajat itse pystyvät kertomaan.

Aihetta voisi tarkastella myös pelkästään oppilaiden näkökulmasta ja kysellä ja haastatella heitä aiheesta. Nyt kaikki asenteet ja tiedot perustuivat siihen, mitä aineistoni opettajat kertoivat heistä. Nuorten murreasennetutkimuksia toisaalta on tehty jo melko paljon (esim. Vaattovaara 2009, Palander 2010), mutta olisi kiinnostavaa tarkastella, mitä mieltä he ovat nimenomaan murteita käsittelevästä opetuksesta ja mitä he itse mahdollisesti haluaisivat murteista tietää.

Olisi kiinnostavaa haastatella myös muiden aineiden opettajia, jotka eivät välttämättä olisi yhtä kielitietoisia, vaan ehkä enemmän verrattavissa maallikkoon. Toisenlainen suunta olisi myös tarkastella, mitä materiaalia oppikirjakustantamot tarjoavat murteiden käsittelyyn, ja tutkia oppikirjoja. Näitä voisi vertailla suhteessa sitten opettajien näkemyksiin, ovatko oppikirjat opettajien mielestä riittäviä ja mitä ehkä tarvittaisiin oppikirjoihin lisää. Tämän voisi ajatella toimivan parhaiten, jos pääsisi tekemään yhteistyötä jonkin oppikirjakustantajan kanssa.

Ennen kuin pedagogisten opintojen seminaarityössäni lähdin tutkimaan tätä aihetta, mietin, onko aihetta järkevää tutkia ja saanko tästä mitään irti, sillä

äidinkielenopettajat ovat kuitenkin kielen ammattilaisia. Äidinkielenopettajiakin kuitenkin tulee niin erilaisista lähtökohdista, eikä kaikilla ole ensimmäisenä kiinnostuksen kohteenaan murteet. Olen ollut positiivisesti yllättänyt, miten paljon on erilaisia asenteita ja miten eri tavoin murteita tarkastellaan. Jokainen äidinkielenopettaja on oma persoonansa ja hänen omat kiinnostuksen kohteensa määrittelevät, miten hän opettaa. Suomessa on sen verran suuri pedagoginen vapaus, että se on mahdollista.

Lähteet

- HAAKANA, MARKKU – ANNE MÄNTYNEEN 2002: Rakas ärsyttävä äidinkieli: Kielestä kysyminen ja tunteet radion kieliohjelmissa. Teoksessa Ilona Herlin, Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen & Tiina Onikki-Rantajääskö (toim.) *Äidinkielen merkitykset* s. 287–311. Helsinki: SKS.
- HIETALA, MIINA 2012: *Kielellisen vaihtelun muutos luokkahuoneessa. Pitkittäistutkimus lapualaisesta alakoulusta vuosina 2008–2012*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Verkkoversio: <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/38115/kielelli.pdf?sequence=1>. Viitattu 15.2.2019.
- HURTIG, MARJO 2012: ”Heti ku mun silimä välttää”. *Opettajan puheen tilanteisen vaihtelun merkitys oppituntidiskurssissa*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto. Verkkoversio: <https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/33382/hetikumu.pdf?sequence=1&isAllowed=y>. Viitattu 3.3.2019.
- IJAS, LAURA 2017: Äidinkielenopettajien käsitykset puhekielestään ja suhtautuminen murteisiin. Opettajan pedagogisten opintojen seminaaritutkielma. Helsingin yliopisto.
- JOUTSENO, JUTTA 2007: Tehtäväjaksojen ongelmien käsittely. Teoksessa Liisa Tainio (toim.) *Vuorovaikutusta luokkahuoneessa. Näkökulmana keskusteluanalyysi* s. 181–209. Helsinki: Gaudeamus.
- JUKOLA 2 = KARHUMÄKI, JOHANNA – ELINA KOUKI – LARI KOTILAINEN – ANNA-MARI VARJONEN & SANOMA PRO OY 2018: *Jukola 2. Kieli, kulttuuri ja identiteetti*. Helsinki: Sanoma Pro Oy.
- KALLIOKOSKI, JYRKI 2008: Suomi toisena kielenä ja koulussa kirjoittaminen. Teoksessa Sara Routarinne & Tuula Uusi-Hallila (toim.) *Nuoret kielikuvassa – Kouluikäisten kieli 2000-luvulla* s. 349–370. Helsinki: SKS.
- KOSKI, MAUNO 2002: Murteet muodissa. Teoksessa Ilona Herlin, Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen & Tiina Onikki-Rantajääskö (toim.) *Äidinkielen merkitykset* s. 49–74. Helsinki: SKS.
- LAPPALAINEN, HANNA 2008: Kielellinen vaihtelu vuorovaikutuksen resurssina. Teoksessa Sara Routarinne & Tuula Uusi-Hallila (toim.) *Nuoret kielikuvassa – Kouluikäisten kieli 2000-luvulla* s. 85–102. Helsinki: SKS.
- LEHTONEN, HEINI 2008: Maahanmuuttajataustaisten koululaisten monet kielet. Teoksessa Sara Routarinne & Tuula Uusi-Hallila (toim.) *Nuoret kielikuvassa – Kouluikäisten kieli 2000-luvulla* s. 103–124. Helsinki: SKS.
- LEINO, PIRKKO 2002: Tukea opettajan omalle opetussuunnitelmalle. Teoksessa Ilona Herlin, Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen & Tiina Onikki-Rantajääskö (toim.) *Äidinkielen merkitykset* s. 353–369. Helsinki: SKS.

- LEIWO, MATTI – JORMA KUUSINEN – PÄIVI NYKÄNEN – MINNA-RIITTA PÖYHÖNEN 1987: *Kielellinen vuorovaikutus opetuksessa ja oppimisessa I. Luokkakeskustelu ja sen kuvaus*. Kasvatustieteiden tutkimuslaitoksen julkaisusarja A. Tutkimuksia 2. Jyväskylän yliopisto.
- LOPS 2003 = Lukion opetussuunnitelman perusteet 2003. Opetushallitus. Verkkoersio: https://www.oph.fi/download/47345_lukion_opetussuunnitelman_perusteet_2003.pdf. Viitattu 13.4.2019.
- 2015 = Lukion opetussuunnitelman perusteet 2015. Opetushallitus. Verkkoersio: https://www.oph.fi/download/172124_lukion_opetussuunnitelman_perusteet_2015.pdf. Viitattu 13.4.2019.
- 2019 = Lukion opetussuunnitelman perusteiden luonnos 2019. Opetushallitus. https://beta.oph.fi/sites/default/files/documents/lukion_opetussuunnitelman_perusteiden_luonnos_14032019_1.pdf. Viitattu 13.4.2019.
- MANTILA, HARRI 1997: Johdanto. Teoksessa Seija Makkonen & Harri Mantila (toim.) *Pohjoissuomalaisen puhekielen sosiolingvistinen variaatio. Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja n:o 8 s. 1–23*. Oulun yliopisto.
- 2008: Variaatiosta identiteettiin. Teoksessa Sara Routarinne & Tuula Uusi-Hallila (toim.) *Nuoret kielikuvassa – Kouluikäisten kieli 2000-luvulla s. 63–80*. Helsinki: SKS.
- MIELIKÄINEN, AILA – MARJATTA PALANDER 2014: *Miten suomalaiset puhuvat murteista? Kansanlingvistinen tutkimus metakielestä*. Helsinki: SKS.
- NIKANNE, URPO 2002: Äidinkielen merkitys ihmiselle. Teoksessa Ilona Herlin, Jyrki Kalliokoski, Lari Kotilainen & Tiina Onikki-Rantajääskö (toim.) *Äidinkielen merkitykset s. 16–34*. Helsinki: SKS.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 1986: *Kielyhteisön vaihto ja muuttajan identiteetti*. Helsinki: SKS.
- OPETUSHALLITUS 2019: LOPS 2021 – Lukion opetussuunnitelman perusteiden uudistus. Saatavilla: https://www.oph.fi/saadokset_ja_ohjeet/opetussuunnitelmien_ja_tutkintojen_perusteet/lukiokoulutus/lops2021. Viitattu 13.4.2019.
- PALANDER, MARJATTA 2010: *Itä- ja eteläsuomalaisten murrekäsitykset*. Helsinki: SKS.
- PAUNONEN, HEIKKI 2006: Vähemmistökielestä varioivaksi valtakieleksi. Teoksessa Kaisu Juusela & Katariina Nisula (toim.) *Helsinki kielyhteisönä s. 13–99*. Helsingin yliopisto.
- PIIPPO, IRINA – JOHANNA VAATTOVAARA – EERO VOUTILAINEN 2016: *Kielen taju. Vuorovaikutus, asenteet ja ideologiat*. Helsinki: Art House.
- POPS 2004 = Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2004. Opetushallitus.

——— 2014 = Perusopetuksen opetussuunnitelman perusteet 2014. Opetushallitus.

ROUTARINNE, SARA – TUULA UUSI-HALLILA 2008: Kouluikäisten monet kielet 2000-luvun Suomessa. Teoksessa Sara Routarinne & Tuula Uusi-Hallila (toim.) *Nuoret kielikuvassa – Kouluikäisten kieli 2000-luvulla* s. 9–52. Helsinki: SKS.

SAHARINEN, KATARIINA 2007: Huumoria koulussa – kiusoittelu opettajan keinona suhtautua oppilaan virheisiin. Teoksessa Liisa Tainio (toim.) *Vuorovaikutusta luokkahuoneessa. Näkökulmana keskusteluanalyysi* s. 261–287. Helsinki: Gaudeamus.

SALOMAA, PAULA 1998: *Opettajan asenteet ja vallankäyttö opetusdiskurssissa*. Suomen ja saamen kielen ja logopedian laitoksen julkaisuja 12. Oulun yliopisto.

TAINIO, LIISA 2008: Toisten puhujien matkiminen luokkahuoneessa. Teoksessa Sara Routarinne & Tuula Uusi-Hallila (toim.) *Nuoret kielikuvassa – Kouluikäisten kieli 2000-luvulla* s. 146–164. Helsinki: SKS.

TÖRRÖNEN, JUKKA 2010: Identiteettien ja subjektiasemien analyysi haastatteluaineistossa. Teoksessa Johanna Ruusuvuori, Pirjo Nikander & Matti Hyvärinen (toim.) *Haastattelun analyysi* s. 180–211. Tampere: Vastapaino.

VEPSÄLÄINEN, MARI 2007: Opettaja kysyy, oppilas vastaa – vai toisinpäin? Teoksessa Liisa Tainio (toim.) *Vuorovaikutusta luokkahuoneessa. Näkökulmana keskusteluanalyysi* s. 156–177. Helsinki: Gaudeamus.

Liite 1. Kyselylomake

E-lomake:

Murteiden käyttö opetuspuheessa

Teen Helsingin yliopistossa aineenopettajan pedagogisten opintojen Opettaja työnsä tutkijana -seminaaritutkielmaa. Tutkin äidinkielenopettajien käyttämää puhekieltä ja suhtautumista murteiden käyttöön.

TAUSTATIEDOT

* Missä päin Suomea olet syntynyt? Valitse tästä-alasvetovalikko (maakunnat)

* Missä asut tällä hetkellä? Valitse tästä-alasvetovalikko (maakunnat)

Missä muualla olet asunut yli 5 vuotta? _____

PUHEKIELEN JA MURTEEN KÄYTTÖ

* Koetko puhuvasi jotain murretta? ☐ Kyllä
☐ Ei
☐ En osaa sanoa

* Miten luonnehtisit käyttämäsi puhekieltä vapaa-ajallasi?

* Entä miten luonnehtisit opetuspuhettasi? Käytätkö puhekieltä/murretta?

Murteen käyttö on mielestäni...

- | | |
|---|---|
| <input type="checkbox"/> persoonallista | <input type="checkbox"/> opetuspuheeseen kuuluvaa |
| <input type="checkbox"/> omaa identiteettiä vahvistavaa | <input type="checkbox"/> muualle Suomeen kuuluvaa |
| <input type="checkbox"/> tärkeää | <input type="checkbox"/> tavallista |
| <input type="checkbox"/> kaunista | <input type="checkbox"/> huvittavaa |
| <input type="checkbox"/> arvokasta | <input type="checkbox"/> vaikeaselkoista |
| <input type="checkbox"/> henkilökohtaista | <input type="checkbox"/> rahvaanomaista |
| <input type="checkbox"/> hauskan kuuloista | <input type="checkbox"/> ärsyttävää |
| <input type="checkbox"/> kaikkialle kuuluvaa | <input type="checkbox"/> tyhmän kuuloista |
| <input type="checkbox"/> vapaa-ajalle kuuluvaa | <input type="checkbox"/> loukkaavaa |

Miten muuten kuvailisit murteen käyttöä?

- * Murteen käyttö opetuspuheessa on mielestäni... ☐ suotavaa
☐ hyväksyttävää
☐ negatiivista
☐ haitallista

Mitä etua voisi olla murteen käytöstä opetuksessa?

Entä mitä haittaa tai ongelmia voisi olla?

Liite 2. Haastattelukysymykset

Mistä olet kotoisin? Kauanko asuit siellä?

Missä asut nyt? Kauan olet asunut täällä?

Oletko asunut jossain muualla?

Missä olet opiskellut?

Missä opetat tällä hetkellä? (paikkakunta + yläkoulu/lukio/jokin muu?)

Kauanko olet opettanut?

Millaiseksi kuvaat puhekieltäsi?

Onko asuinpaikkasi vaikuttanut puheeseesi?

Oletko kiinnostunut eri murteista?

Millä tavalla puhut luokassa? Mikä muuttuu verrattuna arkipuheeseen? Ovatko arkipuhe ja opetuspuhe samanlaisia vai onko eroa?

Miten sinun lapsuudessasi ja nuoruudessasi murteen käyttöön on suhtauduttu?

Olitko kiinnostunut murteista koulussa?

Miten oppilaat puhuvat?

Miten suhtaudut heidän puheeseensa?

Miten murteista puhutaan tunneilla? Miten murteita opetetaan?

Miten oppilaat ovat suhtautuneet murreopetukseen?

Miten suhtaudut murteen käyttöön luokahuoneessa? Opettajan puheessa? Entä yleisesti?

Aiheuttaako murteen käyttö luokahuoneessa erityistilanteita? Millaisia? (hauskoja tilanteita, ymmärtämättömyyttä, rentoutta)

Opetatko S2-oppilaita/maahanmuuttajataustaisia oppilaita? Miten he vaikuttavat puhekielen/murteen käyttöön luokassa?

Oletteko kirjoittaneet tekstejä, joissa oppilaat voivat kirjoittaa murteella/puhekielellä? Entä ovatko oppilaat kirjoittaneet puhekielisesti/murteellisesti, vaikka sitä ei ole erikseen mainittu? Miten siihen suhtaudutaan?

Onko haastattelun aikana noussut mieleen muuta, mitä haluaisit vielä lisätä?